„CERCETĂTORUL” ÎN ATENȚIA SECURITĂȚII: G. OPRESCU ÎN ARHIVELE C.N.S.A.S.

de IOANA APOSTOL

Abstract: *As the leading figure of Romanian art historiography in the 1950s–1960s, G. Oprescu's institutional and scientific contributions proved to be instrumental in the development of this academic field. Because of his influence and due to the positions he held within the artistic establishment, Oprescu was surveyed and monitored by the secret police – the Securitate. Oprescu was suspected of deliberately harboring at the Institute of Art History researchers that were branded as "enemies of the state". He was also reported to be rejecting historical materialism and promoting a politically disengaged type of research. Ultimately, after years of surveillance, Oprescu's informative file was closed, with the conclusion that the professor was not guilty of any wrongdoings, but merely too stubborn to be ideologically disciplined.*

Keywords: G. Oprescu, the Institute of Art History, The Romanian Academy, Securitate, secret police files, surveillance, People's Republic of Romania, communist regime.

Figură marcantă a istoriografiei româneşti de artă, fondator al Institutului de Istoria Artei, profesor pentru o generaţie de străluciţi specialişti precum Remus Niculescu, Teodora Voinescu, Theodor Enescu, Ion Frunzetti, Radu Bogdan şi Radu Ionescu, G. Oprescu[1] (1881–1969) rămâne, cu toate acestea, o personalitate neglijată de cercetătorii istoriei contemporane[2].

Născut într-o familie modestă din Câmpulung Muscel, crescut de mamă şi bunică, G. Oprescu s-a mutat la Bucureşti pentru studiile secundare pe care le-a urmat la liceul Matei Basarab. Din această perioadă datează prietenia sa de-o viaţă cu Constantin Ionescu-Mihăeşti, în casa căruia a trăit şi unde a luat primele contacte cu artele[3]. Cariera sa începe după absolvirea, în 1904, a Facultăţii de Litere şi Filosofie din cadrul Universităţii din Bucureşti, când intră în învăţământul secundar, ca profesor de limba şi literatura franceză la liceele din Giurgiu şi Turnu-Severin. În anul 1919 devine conferenţiar de limba şi literatura franceză la Facultatea de Litere şi Filosofie din cadrul Universităţii din Cluj[4], post pe care îl va ocupa până în 1923, când este detaşat la Liga Naţiunilor, ca secretar al Comisiei Internaţionale de Cooperare Intelectuală (C.I.C.I.). Aici a lucrat sub directa subordonare a preşedinţilor Henri Bergson, Hendrik Lorentz şi Gilbert Murray. Admiterea în corpul universitarilor bucureşteni are loc în anul 1931, după obţinerea prin concurs a postului

[1] Gheorghe Oprescu s-a semnat întotdeauna „G. Oprescu” iar în breasla istoricilor de artă este cunoscut drept George Oprescu. De aceea, de acum înainte, voi folosi formula preferată de autor, adică „G. Oprescu”.

[2] În ciuda vastului material documentar şi a potenţialului temei, stadiul actual al cercetării este incipient. Cele câteva lucrări ce alcătuiesc literatura secundară privitoare la activitatea lui G. Oprescu sunt în principal texte omagiale scrise înainte de 1990, cărora li se adaugă câteva studii istoriografice despre istoria artei în România: Radu Ionescu, *Catalogul desenelor româneşti. Muzeul de Artă. Donaţia G. Oprescu*, Bucureşti, Editura Academiei Romane, 1965; Id., *The Professor George Oprescu Collection* în "Plural Magazine", nr. 21, 2004; Id., Gabriela Dumitrescu, *Centenar George Oprescu: 1881–1969*, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1981; Remus Niculescu, Elena Niculescu, *Omagiu lui G. Oprescu: Expoziţie de gravuri, desene, documente*, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1971; Mircea Popescu, *Omagiu lui George Oprescu cu prilejul împlinirii a 80 de ani*, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Populare România, 1961; Id., *Georges Opresco, fondateur de l'école roumaine d'histoire de l'art* în RRHA, Tome XIX, 1982; Id., Tudor Vianu, *Omagiu lui George Oprescu cu prilejul împlinirii a 80 de ani*, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Populare România, 1961; Al. Dima, Mircea Popescu (coord.), *Istoria ştiinţelor în România. Ştiinţa literaturii. Istoriografia de artă*, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1979; Vlad Ţoca, *Art Historical Discourse in Romania 1919–1947*, Budapest, 2011.

[3] Radu Ionescu, Gabriela Dumitrescu, *op. cit.*, p. 7.

[4] Arhivele Naţionale Cluj, Fond Universitatea din Cluj, dosar 58, f. 190.

STUDII ŞI CERCET. IST. ART., ARTĂ PLASTICĂ, serie nouă, tom 7 (51), p. 161–200, Bucureşti, 2017

de conferenţiar la Facultatea de Litere şi Filosofie, unde ocupă catedrele de istoria civilizaţiei franceze[5] şi de istoria artei[6]. În anul 1946, timp de câteva luni, a fost decanul Facultăţii de Litere[7], după care între 1948–1950 a fost profesor la Facultatea de Arhivistică, Muzeografie şi Biblioteconomie şi apoi, în 1950–1951 şi 1958–1965, la catedra de istoria artei a Institutului de Arte Plastice „Nicolae Grigorescu"[8].

Fig. 1. G. Oprescu, c. 1910, Biblioteca Academiei Române (B.A.R.).

G. Oprescu a fost un autor prolific, lucrările sale – studii, monografii de artişti şi sinteze – cuprind peste 100 de titluri, multe fiind apariţii inedite pentru istoriografia românească de artă. Istoricul a fost preocupat în egală măsură de arta românească şi de cea europeană. Contribuţiile istoriografice ale lui G. Oprescu au fost dublate de activitatea muzeografică desfăşurată ca director al Muzeului „Toma Stelian" şi, după 1948, ca organizator al Muzeului de Artă al Republicii Populare Române şi director al Galeriei de Artă Universală din cadrul aceluiaşi muzeu. Consacrarea profesională postbelică a lui G. Oprescu a venit după înfiinţarea Institutului de Istoria Artei, unde a coordonat activitatea multor cercetători valoroşi şi publicarea unor lucrări ce încă se mai găsesc în bibliografiile fundamentale ale cursurilor de istoria artei de astăzi. Institutul de Istoria Artei a fost înfiinţat în 1941, în cadrul Facultăţii de Litere[9], restructurat şi trecut în subordinea Academiei R.P.R. în 1948[10]. Relaţia lui G. Oprescu cu operele de artă nu s-a limitat doar la

5 Adina Berciu-Drăghicescu, *Facultatea de Litere a Universităţii din Bucureşti: 150 de ani de învăţământ filologic românesc 1863– 2013. Tradiţie şi valoare,* Partea I, Bucureşti, 2013, p. 41.

6 *Ibid.*, p. 106.

7 Ead., *op. cit,* Partea a II-a, p. 870.

8 Arhiva Universităţii Naţionale de Artă (U.N.A.) d. 1950–1952/Decizii 2 f. 9, f. 161; id., d. 1958–1962–1965/Decizii 1; id., d. 1959–1960/Decizii f.f. (file nenumerotate).

9 Serviciul Municipal Bucureşti Arhivele Naţionale (S.M.B.A.N.), *Fond Universitatea Bucureşti–Facultatea de Litere*, d. 297/1933–1948, f. 73–75 şi f. 85–96.

10 „Monitorul Oficial", nr. 302, 28 decembrie 1948, p. 10390–10400.

preocupările sale academice, istoricul fiind, de asemenea, şi un colecţionar pasionat. De-a lungul vieţii a alcătuit o colecţie de artă impresionantă de peste 10 000 de piese: desene şi gravuri, tablouri, sculpturi şi obiecte de artă aplicată, toate donate Cabinetului de Stampe al Bibliotecii Academiei Române[11].

Securitatea: evidenţe, verificări şi acţiuni informative

În ochii Securităţii, biografia lui G. Oprescu îl plasa pe profesor în categoria suspecţilor. El apare în documentele acestei instituţii ca un potenţial duşman al regimului, ce urma să fie ţinut sub observaţie. Trebuie spus din capul locului că dosarul său de Securitate nu documentează sau probează comiterea unor încălcări propriu-zise ale legii, ci adună între coperţile sale dovezi ale delictului de opinie şi informaţii cu caracter compromiţător[12]. De altfel, dosarele de Securitate, cu multiplii autori, editate şi cenzurate de arhivişti şi ofiţerii Securităţii, au puternice dimensiuni retorice şi determinări birocratice şi, de aceea, trebuie citite critic[13]. Creatorii acestor documente prezintă de multe ori „realităţi alternative", construite pe baza unor evenimente şi fapte răstălmăcite în aşa fel încât să servească drept motivaţie pentru exercitarea puterii statului împotriva cetăţenilor săi. Apar înscenări, infracţiuni şi comploturi imaginare, care sunt folosite drept pretext pentru justificarea măsurilor, pedepselor şi torturilor care altfel ar fi încălcat orice standard juridic sau etic[14]. În 1965, cartoteca evidenţei generale a Securităţii Statului, cuprindea circa 7 000 000 de cetăţeni[15]. Aceştia nu erau ţinuţi în evidenţă din cauza antecedentelor lor penale, ci din cauza celor ideologice. Altfel spus, nu comportamentul infracţional îl făcea pe suspect îndeajuns de periculos pentru a fi trecut în evidenţă şi urmărit, ci biografia sa. Scopul Securităţii era identificarea potenţialilor opozanţi ai regimului iar asta presupunea monitorizarea unor întregi categorii de persoane, precum foşti lideri politici, simpatizanţi ai vechiului regim, oameni cu rude în afara ţării. Dosarele erau deschise indiferent dacă o infracţiune fusese sau nu comisă şi aveau menirea de a-i caracteriza pe urmăriţi din toate punctele de vedere: originea şi starea socială, apartenenţa politică şi intelectuală, comportamentul, cercul de rude şi prieteni[16]. Motivele pentru deschiderea dosarului erau numeroase şi vizau deviaţionismul ideologic, spionajul, agitaţia, „comentarii ostile la adresa politicii de stat", legionarismul, apartenenţa la francmasonerie, legături cu diplomaţi străini, intenţia de a părăsi definitiv ţara[17]. G. Oprescu a fost urmărit pentru „manifestări duşmănoase la adresa regimului", sprijinirea în Institutul de Istoria Artei a unor cercetători cu dosare necorespunzătoare, eludarea tezelor marxiste în lucrările sale ştiinţifice, activitatea din cadrul asociaţiilor Româno-Olandeze, Amicii S.U.A. şi de la Institutul Francez[18]. Teodora Voinescu şi Mihai Berza erau suspectaţi de activitate duşmănoasă[19] iar Radu Bogdan de discuţii duşmănoase şi relaţii cu diplomaţi străini[20]. Ion Frunzetti era luat în vizor din cauza trecutului său legionar[21], Ionel Jianu din cauza originii sociale mic burgheze, a studiilor la Paris, a orientării artistice cosmopolite, a abaterilor de la discursul realist-socialist şi a fratelui său stabilit în America[22]. La fel, Amelia Pavel era suspectă din pricina rudelor din străinătate, fiului stabilit în Canada şi

---

[11] Alin Ciupală, *Testamentul academicianului George Oprescu, întemeietorul Institutului de Istoria Artei al Academiei Române* în SCIA, AP, Tomul 4 (48), 2014; Remus Niculescu, Elena Niculescu, *op. cit.*, p. 7

[12] După cum arată Cristina Vatulescu în *Police Aesthetics. Literature, Film, and the Secret Police in Soviet Times,* Stanford, 2010, dosarele de Securitate sunt mărturii ale aplicării discursului statului totalitar şi nu trebuie să fie înţelese ca fiind depozitare obiective ale unor fapte, evenimente şi date, care adunate şi coroborate cu informaţii din alte surse duc în mod inexorabil la reconstituirea trecutului (p. 13). Avertismentul este formulat şi de Gabriel Andreescu în *Cărturari, opozanţi şi documente. Manipularea Arhivei Securităţii*, Iaşi, 2013, care recomandă prudenţă în folosirea Arhivei Securităţii şi rezerve vizavi de „stabilirea unei concluzii pe baza unui singur document" (p. 30).

[13] Cristina Vătulescu, *Police Aesthetics...*, p. 14.

[14] *Ibid*., p. 7.

[15] Cristina Anisescu, *Evidenţele şi arhivele Securităţii* în Cristina Anisescu, Mirela Matiu, Silviu B. Moldovan, *„Partiturile" Securităţii. Directive, ordine, instrucţiuni (1947–1987)*, Bucureşti, Editura Nemira, 2007, p. 52.

[16] Cristina Vatulescu, *Arresting Biographies: The Secret Police File in the Soviet Union and Romania* în „Comparative Literature", 56, no. 3, 2004, p. 244–246.

[17] Monica Enache, Co*borâri în subteran. Câteva cazuri de critici de artă şi artişti plastici în arhivele Securităţii* în „Caietele CNSAS", nr. 15, 2015, p. 312 şi p. 322.

[18] A.C.N.S.A.S., Fond Informativ, dosar 3608, vol. 1, f. 3–7.

[19] *Ibid*., f. 34–37.

[20] Id., dosar 310551, vol. 1, f. 2–3.

[21] Id., dosar 257937, vol. 2, f. 1.

[22] Id., dosar 258981, f. 1–2.

legăturilor cu diverşi diplomaţi vest-germani[23]. Lista poate continua, iar consultarea hotărârilor de deschidere a dosarelor va arăta că biografia oricui putea oferi Securităţii pretexte pentru urmărire. Chiar şi celor mai fideli colaboratori ai organelor de Securitate li se puteau găsi oricând motive de urmărire, supraveghere şi şantaj, dacă într-un fel sau altul nu mai corespundeau din punct de vedere ideologic sau informativ.

În articolul său despre artişti şi critici de artă în arhivele Securităţii, Monica Enache urmăreşte relaţia acestora cu Securitatea, tipurile de colaborare şi motivaţiile ce au stat la baza lor. Se opreşte şi asupra dosarului de urmărit al lui G. Oprescu şi evidenţiază particularitatea cazului său, în care toate tentativele „aparatului de partid de a-l încorpora şi a-l alinia doctrinar au eşuat lamentabil"[24]. Cercetătoarea punctează un aspect esenţial din relaţia lui Oprescu cu statul comunist şi organele sale represive: faptul că profesorul i-a protejat şi acoperit pe cercetătorii Institutului care erau etichetaţi drept „elemente duşmănoase": Remus Niculescu, Theodor Enescu şi Teodora Voinescu[25]. Însă nu a fost vorba doar de aceştia trei. În anii 1950–1960, G. Oprescu a primit în Institutul de Istoria Artei mulţi alţi cercetători cu dosare proaste, cum au fost Mihai Berza[26], Alexandru Paleologu[27], Cornelia Pillat[28], Emil Lăzărescu[29], Barbu Brezianu[30], Constantin Joja, Pavel Chihaia, Harry Brauner[31].

Dosarul de Securitate al lui G. Oprescu se păstrează în arhivele C.N.S.A.S. în două volume ce conţin 303 file, cuprinzând 126 de informări, hotărâri şi rapoarte redactate pe parcursul acţiunilor de verificare şi informative. Principalele metode de obţinere a informaţiilor au fost sursele oficiale, supravegherea prin informatori şi controlul corespondenţei. Lucrătorii Securităţii au desfăşurat investigaţii la domiciliul lui G. Oprescu şi printre vecini, de unde au obţinut o serie de date privitoare la stilul de viaţă şi la rutina de zi cu zi a profesorului. Deşi rapoartele Securităţii oferă anumite detalii necunoscute anterior despre G. Oprescu, informaţiile sunt în mare parte succinte, lacunare şi uneori inexacte. Aşa cum se găseşte astăzi în arhiva C.N.S.A.S., dosarul G. Oprescu pare la prima vedere o înşiruire fără cap şi fără coadă a unor file neordonate cronologic: planuri de măsuri, hotărâri, note, verificări, informări, corespondenţă interceptată, referate, fragmente din lucrări publicate. Acestea sunt documentele obţinute şi produse de Securitate pentru acţiunile desfăşurate asupra lui G. Oprescu. Pentru a înţelege mai bine cum s-au derulat aceste acţiuni, mai întâi de verificare, apoi informativă, iniţial o acţiune de grup, în cele din urmă una individuală, am ales să fac o citire cronologică a documentelor din dosar, trasând astfel un fir narativ al urmăririi lui G. Oprescu.

G. Oprescu şi diplomaţii străini în atenţia serviciilor de informaţii (1942–1953)

Dosarul lui G. Oprescu conţine documente datând din anii 1942–1967. Primele verificări ale profesorului au fost făcute de Siguranţă şi au fost continuate, după 1948, de Securitate. În ianuarie 1957 a fost deschis dosarul de verificare „Cercetătorii" pentru G. Oprescu, Teodora Voinescu şi Mihai Berza iar în februarie 1960 a început acţiunea informativă de grup, care s-a închis şapte luni mai târziu, în octombrie 1960. Aceasta a fost urmată, din decembrie 1960, de acţiunea individuală informativă „Cercetătorul", care s-a desfăşurat până în septembrie 1962. Dosarul a fost clasat în decembrie 1962 dar G. Oprescu rămâne în evidenţa „elementelor duşmănoase" până în mai 1966, când este trecut în evidenţă pasivă.

[23] Id., dosar 258905, vol. 2, f. 2–6 şi Fond Reţea, dosar 390330, vol. 1, f. 1–4.

[24] Monica Enache, *op. cit.*, f. 322.

[25] *Ibid*., p. 322–323.

[26] A.C.N.S.A.S., Fond Informativ, dosar 3608, f. 3–12; Cornelia Pillat, *Ofrande. Memorii* (ed.: Monica Pillat), Bucureşti, 2011, p. 86. Mihai Berza era urmărit în acţiunea informativă „Cercetătorii", împreună cu G. Oprescu şi Teodora Voinescu, fiind fiu de moşier şi ginere al lui Alexandru Tzigara-Samurcaş; fusese dat afară din Institutul de Istorie pentru că a fost secretarul al lui George Brătianu.

[27] Id., dosar 205, vol. 3, f. 53. Alexandru Paleologu a fost angajat la Institutul de Istoria Artei în 1956, după ieşirea din clandestinitate. Mai târziu, după condamnarea în procesul Noica–Pillat şi graţierea din 1964 a fost reîncadrat în Institut de căre Oprescu.

[28] Cornelia Pillat, *op. cit.*, p. 38, p. 41–50, p. 86, p. 305. Tatăl său, Gheorghe Ene-Filipescu, social-democrat, a fost deţinut politic şi a decedat în închisoarea de la Târgu Ocna. Soţul său, Dinu Pillat, a fost condamnat în procesul intelectualilor din 1960. Cornelia Pillat a fost angajată la Institut în 1954–56 iar după eliberarea lui Dinu Pillat, reîncadrată în 1965.

[29] *Ibid*., p. 87; Stelian Tănase, *op. cit*, p. 222. Emil Lăzărescu a fost condamnat în procesul Maniu şi închis la Piteşti pentru că fusese în serviciul cifrului secret în guvernul Rădescu. Fratele său, Alexandru Lăzărescu, a fost condamnat în lotul Noica–Pillat.

[30] Cornelia Pillat, *op. cit.*, p. 87. Barbu Brezianu, dat afară din magistratură şi trimis la Canalul Dunăre-Marea Neagră, a fost primit în Institut de Oprescu, la recomandarea lui Jean Al. Steriadi.

[31] *Ibid.,* f. 89: Harry Brauner a fost şi el primit în Institutul de Istoria Artei după doisprezece ani de închisoare.

G. Oprescu apare în atenția serviciilor de informații încă din anul 1942, de pe vremea Siguranței Statului (S.S.I.), care a întocmit un referat privitor la relațiile sale cu diplomați străini[32]. Verificările lui Oprescu au fost prilejuite de cererile sale de ieşire din țară, soluționate favorabil[33]. Într-o notă din 25 iunie 1943, Siguranța semnala contactele lui Oprescu cu politicieni şi diplomați străini. Profesorul era verificat prin sursele „H" şi „Monique", care informau cu privire la întâlnirea lui Oprescu cu lordul Lloyd[34], pe care l-a primit în 1939 la Facultatea de Litere şi discuțiile din 1941–1942 purtate cu Jacques Truelle, ambasadorul Franței la Bucureşti, ce aveau ca obiectiv „completarea programului expansiunii culturale franceze în România"[35]. „Monique" spunea că Oprescu i-a transmis ambasadorului că „foarte mulți profesori români sunt gata să intre în acțiunea propagandistică franceză din România, dar că sunt reținuți pentru moment de teama de a nu cădea victimele gestapoului german"[36]. Aceste informații, preluate mai târziu de ofițerii Securității din Arhiva Siguranței, vor fi reproduse în multe dintre fişele personale şi în motivările urmăririlor de mai târziu. Relația lui Oprescu cu diplomați francezi şi englezi, vizitele sale la ambasade occidentale din Bucureşti şi simpatiile pro-occidentale vor fi, în primii ani ai supravegherii, principalul punct de interes al Securității.

Fig. 2. D. Brătianu, Jules Destrée, D. Montenac, Emil Panaitescu, Constantin Ionescu-Mihăeşti, Gheorghe Balş, G. Oprescu, Acropole, 25 octombrie 1931, B.A.R.

Din decembrie 1948 până în iulie 1956, verificările începute de Siguranța Statului au fost continuate de Direcția Generală a Securității Poporului (D.G.S.P.). Interesul în ceea ce-l privea pe Oprescu viza, în

[32] A.C.N.S.A.S., Fond Informativ, dosar 3608, vol. 1, f. 163.

[33] *Ibid*., f. 159–160, f. 162. În 1942, S.S.I. dă undă verde D.G.P. pentru plecarea lui Oprescu în Italia, iar în 1943 plecarea în Elveția.

[34] Preşedintele British Council, politician britanic, membru al Partidului Conservator.

[35] *Ibid*, f. 159, f. 161.

[36] *Ibid*, f. 159.

continuare, relația sa cu politicieni, diplomați și intelectuali străini. Atrăgeau atenția poziția ocupată de profesor la Liga Națiunilor, legăturile sale de la U.N.E.S.C.O., vizitele făcute Oficiului de Informații Britanic din București, Legației Franței și Institutului Francez, biroului american de presă și Bibliotecii anglo-americane, implicarea sa în Asociația Româno-Olandeză și Asociația Amicii Statelor Unite. Informațiile erau obținute din investigațiile lucrătorilor M.A.I., din interceptarea corespondenței și prin intermediul surselor, adică din notele date de informatorii recrutați de ofițerii Securității. Pentru că informatorii proveneau mai ales din branșa cercetătorilor din domeniul artei, notele date de aceștia priveau în primul rând activitatea lui G. Oprescu ca istoric de artă și director al Institutului de Istoria Artei. În această etapă a verificării, informațiile au fost obținute de la șase surse: Geta Weissmann, Annie și Nora Samuelli și informatori care semnau cu nume conspirative: „Anton", care era Petru Comarnescu[37], „Silviu", pseudonim sub care semna Heinz Stănescu[38], și „Leolea"[39].

În intervalul noiembrie 1948–ianuarie 1950, Securitatea a desfășurat o serie de verificări provocate de interceptarea unei scrisori trimise profesorului de către Gilbert Murray, ultimul președinte C.I.C.I. (Comisia Internațională pentru Cooperare Intelectuală de la Liga Națiunilor) prin intermediul lui John Bennett, șeful Oficiului de Informații Britanic din București[40]. Lucrătorul Securității, N.A., redactează în 18 noiembrie o notă în care rezumă conținutul scrisorii și subliniază că a fost transmisă prin intermediul lui Bennett: „Semnalăm acestea, pentru a arăta că unii membrii a-i (sic) Legației Britanice transmit corespondența particularilor"[41]. Scrisoarea, datată 8 noiembrie 1948, este tradusă și transcrisă de lucrătorii Securității, cu foarte multe greșeli și inexactități: „Murrae" (sic) îi transmite lui Oprescu că ar dori să corespondeze mai des cu el, dar „este lucru greu în timpul acestea (sic)". Este dezamăgit că proiectul cooperării intelectuale a eșuat și crede că U.N.E.S.C.O. nu îl va putea continua: „UNESCO nu prea pare să facă ceva. Cred că la fel ca și vechiul C.I.C. (sic) a început prin a fi prea ambițios"[42]. Ca urmare a acestei interceptări, în 3 ianuarie 1949 este trimisă o adresă către Direcția a II-a, contrasabotaj, în care se cere demararea de „investigații discrete asupra prof. Universitar OPRESCU Gh. Interesează: situația materială și familiară (sic), relații, activitate"[43].

[37] Pentru o analiză a colaborării lui Petru Comarnescu cu Securitatea poate fi consultat Lucian Boia, *Dosarele secrete ale agentului Anton: Petru Comarnescu în arhivele Securității*, București, 2014.

[38] Indicii despre adevărata identitate a agentului „Silviu" pot fi reperate chiar în notele informative furnizate de acesta. El a fost folosit în intervalul 1954–1956 în acțiuni informative desfășurate asupra unor cercetători de la Institutul de Istoria Artei. În dosarul lui Oprescu, „Silviu" apare cu șase note din care reiese că lucra în cadrul departamentului de artă feudală (A.C.N.S.A.S., Fond Informativ, dosar 3608, f. 133–134, 138, 141–145). Un alt dosar în care agentul figurează cu mai multă proeminență este cel al acțiunii informative îndreptate asupra lui Mihai Berza, iar spre deosebire de dosarul „Cercetătorului", cel al „Istoricului"/ Mihai Berza conține informații esențiale pentru deconspirarea informatorului (a se vedea A.C.N.S.A.S., Fond Informativ, dosar 2295, 2 vol. și Ioan Opriș, *Istoricii și Securitatea*, vol. 1, București, 2004, p. 519–585). Episodul care elucidează fără umbră de îndoială identitatea agentului s-a petrecut în mai 1955, când „Silviu" a fost criticat în cadrul colectivului de artă medievală pentru studiul său despre monumentele Iașiului, din care Berza, Teodora Voinescu și Dumitru Năstase îi cereau să scoată „pasajul despre obeliscul leilor, interpretat ca «recunoștință» a poporului român pentru cel rus, «cu ocazia Regulamentului Organic»". Consultând S.C.I.A., anul II, nr. 3–4, iulie–decembrie 1955, aflăm că autorul articolului cu pricina, *Călători străini din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea despre monumentele de artă ale orașului Iași*, p. 324–338, era Heinz Stănescu. Cercetarea dosarului său de rețea confirmă faptul că Stănescu era unul și același cu „Silviu" și că, lucrând cu jumătate de normă la Institutul de Istoria Artei, fusese „dirijat asupra unor elemente suspecte cum ar fi VOINESCU TEODORA și acad. OPRESCU GHE." (A.C.N.S.A.S., Fond Rețea, 48661, f. 111–112).

Despre Heinz Stănescu au mai scris Adrian Nicolae Petcu și Denisa Bodeanu în *Contribuții la întocmirea unui dicționar al ofițerilor de Securitate (problema culte-secte)* publicat în Caietele CNSAS, Anul II, nr. 1(3)/2009, p. 56–59 și William Totok, *Freud – cu voie de la poliția politică sau Rolul fostului ofițer de Securitate Heinz Stănescu* în <http://www.dw.com/ro/freud-cu-voie-de-la-poli%C5%A3ia-politic%C4%83-sau-rolul-fostului-ofi%C5%A3er-de-securitate-heinz-st%C4%83nescu/a-6363069>, însă infiltrarea sa ca agent în Institutul de Istoria Artei nu a fost cunoscută până acum. Contribuțiile mai sus-amintite descriu spectaculosul parcurs de viață al lui Heinz Stănescu (n. Rottenberg): fost comunist ilegalist, a fost încadrat în 1948 ca ofițer de Securitate, din rândurile căreia a fost exclus în 1952 din cauza orientării sale sexuale și trimis, timp de un an, în colonia de muncă Bicaz. Atunci a fost recrutat ca informator, luându-și numele conspirativ „Abrud". Apoi, din 1953, datorită pregătirii filologice, a fost angajat ca asistent la Catedra de limbă și literatură germană a Facultății de Litere din București. Pe lângă Institutul de Istoria Artei, Heinz Stănescu a mai fost folosit ca informator și la Facultatea de Litere, semnând cu numele „Silviu", și „Traian". A activat în cercuri de universitari, cercetători și scriitori până în 1976, când a fugit în R.F.G. A furnizat informații inclusiv despre scriitorii timișoreni din *Grupul de Acțiune Banat*.

[39] *Ibid.*, f. 167. „Leolea" pare să fi fost ori vecin cu Oprescu în str. Dr. Clunet, ori chiar investigatorul Securității care folosea un nume conspirativ.

[40] *Ibid.*, vol. 2, f. 12.

[41] *Ibid.*, f. 9.

[42] *Ibid.*, f. 11.

[43] *Ibid.*, f. 8.

Drept răspuns, N. Mavru, lucrător al Securității, redactează o notă despre Oprescu: profesor universitar, pensionat în 1949 împotriva voinței sale, director al Muzeului „Toma Stelian". „Trăieşte din salariul de director şi pensia de Prof. univ. Este încadrat în regimul democrat de azi, făcând parte din Sindicatul Prof. Univ. şi P.N.P. Om ursuz, cu toane. [...] Legături de prietenie nu are între foştii colegi de facultate, decât relații de serviciu. Prieten intim cu D-l Bogdan[44] din Ministerul Artelor, care lucrează la etj. VII"[45]. Mavru recomandă supravegherea locuinței din str. Dr. Clunet[46]. Indicii cu privire la această supraveghere nu au fost găsite în dosar iar până la sfârşitul anului 1949 mai este ataşat un singur document privitor la Oprescu. Este vorba despre referatul Getei Weissmann, datat 19 decembrie[47]. Weissmann reproduce câteva informații aflate de la menajera lui G. Oprescu, potrivit cărora pentru a-şi salva casa, profesorul a donat-o statului ca muzeu. De asemenea, acesta primeşte reviste şi ziare străine iar „sub celălalt regim Profesorul era omul palatului şi [...] la el acasă venea (sic) Ciuntu[48] şi Săvel (sic) Rădulescu"[49]. Nota se încheie cu o recomandare: „Aceste înşiruiri le ştiu dela menajera D[lui] Profesor Oprescu. Ea este de părere că ar trebui ca cineva care cunoaşte bine limba engleză germană, franceză să vină în lipsa D[lui] Profesor, ca să facă o cercetare"[50]. Nota este însoțită de indicația olografă a ofițerului: „verificare şi exploatare".

Fig. 3. Regina Maria, G. Oprescu, Ştefan Popescu, Savel Rădulescu la Expoziția artei daneze de la Muzeul „Toma Stelian", 1936, B.A.R.

În aprilie 1950, mergând pe firul sugerat în notele lui N. Mavru şi Weissmann, D.G.S.P. trimite Direcției Securității Capitalei (D.S.C.) spre verificare şi exploatare o scurtă notă biografică în care sunt reluate informațiile obținute anterior şi în care este propusă supravegherea lui Oprescu „printr'un om de

[44] Nu ştim dacă „D-l Bogdan" era chiar Radu Bogdan. Potrivit dosarului său de Securitate, în 1948 era angajat în Ministerul Artelor (Id., dosar 310551, f. 80).
[45] A.C.N.S.A.S., Fond Informativ, dosar 3608, vol. 2. f. 6.
[46] *Ibid.*, f. 7.
[47] *Ibid.*, vol. 1, f. 154.
[48] Edmond Ciuntu, diplomat român, fost secretar al lui Nicolae Titulescu, ministru plenipotențiar la Moscova.
[49] Savel Rădulescu, diplomat român, subsecretar în Ministerul Afacerilor Externe, preşedinte al Comisiei Române pentru Aplicarea Armistițiului.
[50] A.C.N.S.A.S., Fond Informativ, dosar 3608, vol. 1, f. 154.

specialitate, cel mai nimerit poate fi chiar Bogdan”[51]. Dacă într-adevăr notele se referă la Radu Bogdan, propunerea nu a fost niciodată aprobată, în dosarul lui Bogdan negăsindu-se nici un indiciu care să arate că ar fi existat măcar o încercare de racolare a sa pentru furnizarea de informații despre G. Oprescu. Tot în aprilie 1950 sunt efectuate investigații în cartierul lui Oprescu, în urma cărora slt. Tarangoiu de la D.S.C. redactează un referat din care rezultă că profesorul, a fost membru în Partidul Conservator şi apoi în P.N.L., şi că în anul 1946 Oprescu a fost profesorul fostului rege Mihai şi avea legături cu Generalul Urdăreanu şi alții din Palatul Regal[52]. Până în momentul de față aceste informații rămân neconfirmate, fiind posibil ca ele să fie doar zvonuri care circulau printre vecini.

Timp de mai mult de doi ani, supravegherea lui G. Oprescu pare să fi fost sistată, dosarul său nepăstrând nici o urmă a vreunei acțiuni a Securității care să-l vizeze. Însă, în noiembrie 1952, profesorul intră din nou în vizorul organelor Securității, exact ca în 1948, după interceptarea corespondenței: o carte poştală expediată de Oprescu Institutului de Cercetări Biografice din New-York în care comunica acceptarea publicării biografiei sale în culegerea ce urma să fie editată. D.G.S.S. trimite Direcției Regionale a Securității Bucureşti o cerere de identificare a „numitului Oprescu” şi de trecere a sa în evidență, în cazul în care vor apărea elemente suspecte: „Se va căuta a se stabili pe linie informativă despre ce fel de lucrare este vorba şi despre ce fel de date biografice. În acest scop trebuie cunoscută ce fel de activitate desfăşoară cel în cauză, la ce institut, legături, etc”[53]. Urmările acestei solicitări vin în decembrie 1952, sub forma unei note în care Maiorul de Securitate Dinescu şi Lt. Maj. de Securitate Iavorschi prezintă rezultatele investigațiilor. Sunt consemnate datele de identificare, locul şi data naşterii, părinții, inclusiv tatăl „Ion” şi activitatea profesională: „profesor universitar, Director de Muzee şi membru titular onorific al Academiei R.P.R.”. Este notată activitatea sa de la Liga Națiunilor: „Deasemeni a mai reeşit (sic) că între anii 1928–1931 a fost secretar al Comisiei Internaționale de cooperație dela Geneva, iar la această dată a fost lector de franceză la Universitate. Datorită funcțiilor pe care le deține cunoaşte anumite secrete în domeniul artei însă nu şi în alte domenii”. Ca surse de venit sunt identificare publicațiile ştiințifice despre artă, nu sunt cunoscute persoanele din cercul său de prieteni, nu primeşte corespondență din străinătate, nu a fost încadrat politic în trecut şi este membru sindicalist[54].

Câteva luni mai târziu, surorilor Annie şi Nora Samuelli, condamnate în 1950 pentru trădare şi spionaj în favoarea Marii Britanii şi SUA li se cer declarații despre G. Oprescu. În 19 februarie 1953, Nora Samuelli, fostă secretară la Oficiul de Presă şi Informații al S.U.A., declara că l-a cunoscut pe Oprescu pentru că acesta îl vizita pe şeful ei, Donald Dunham. Aceştia erau în relații apropiate de când profesorul supervizase elaborarea tezei de doctorat a lui Dunham despre arta decorativă românească, susținută la Facultatea de Litere a Universității din Bucureşti. Nora Samuelli adăuga că Oprescu era în relații culturale cu diverşi alți cetățeni englezi şi americani şi că, de asemenea, era membru al Societății „Amicii Statelor Unite”[55]. În ziua următoare, 20 februarie 1953, Annie Samuelli semnează şi ea o declarație privitoare la G. Oprescu în care scrie că l-a cunoscut în anii 1944–45, după reînființarea bibliotecii anglo-române sub auspiciile misiunii britanice, atunci când era secretara şefului Oficiului de Presă şi Informații al Marii Britanii. Annie Samuelli menționează că biblioteca era dirijată de un comitet format din maiorul Porter, ca reprezentant al misiunii britanice, Nicky Chrissoveloni şi profesorul Oprescu. Acesta îi vizita la Oficiul de Presă pe Ivor Porter şi pe John Bennett: „El era în legături de prietenie cu Porter şi Bennett şi din cauza interesului pe care-l purtau aceştia în materie de cultură românească şi în chestiuni artistice. Bennett care era amator de tablouri şi covoare, îl consulta deseori pe prof. Oprescu în această privință”[56]. Annie Samuelli îşi aminteşte că în calitate de decan al Facultății de Litere, Oprescu s-a ocupat de aducerea de cărți din Anglia pentru Biblioteca Universității, distrusă în bombardamente. După 1947, când biblioteca a fost integrată în Oficiul de Informații Britanice, profesorul Oprescu a vizitat mult mai rar biroul[57].

Prima fişă personală a lui G. Oprescu a fost elaborată în 21 mai 1953 de Slt. de Securitate Georgescu Constantin[58]. În ea sunt reluate datele biografice deja ştiute, la care sunt adăugate informațiile strânse de

[51] *Ibid.*, f. 153.
[52] *Ibid.*, f. 149.
[53] *Ibid.*, f. 148.
[54] *Ibid.*, f. 166.
[55] *Ibid.*, f. 146f.
[56] *Ibid.*, f. 146v.
[57] *Ibid.*, f. 146f.
[58] *Ibid.*. f. 13–16.

lucrătorii Securității. În timpul Primului Război Mondial, Oprescu a fost prizonier în Bulgaria, fiind socotit duşman al Puterilor Centrale. După război nu s-a manifestat pe linie politică, dar este filo-francez, simpatizant al democrațiilor anglo-americane şi membru în comitetul de conducere al Asociației „Prietenii Statelor Unite ale Americii”. Apar şi o serie de informații neconfirmate din alte surse, potrivit cărora „la 14 mai 1938 la deschiderea expoziției gravurii şi cărții germane, Oprescu a adus elogii guvernului Reichului şi doctorului FABRICIUS pentru străduința depusă în acest domeniu cultural” şi că „în ziua de 8 Octombrie 1944, a participat la o adunare a P.N.Ţ., sub preşedenția D-lor LEON şi GOGU CRISTESCU. Au luat cuvântul D-l. LĂPUŞNEAN, OPRESCU şi CRISTESCU[59]. – Toți au recomandat strângerea şi întărirea cadrelor arătând P.N.Ţ.-ul drept cea mai bine organizată grupare politică şi criticând partidul comunist, care nu poate guverna, fiind lipsit de experiență şi încercând să instaureze dictatura de care abia s'a scăpat după 4 ani de suferință”[60].

Fig. 4. Episcopul Clujului, N. Colan, ministrul Germaniei, Wilhelm Fabricius şi G. Oprescu la Muzeul Toma Stelian, c. 1936, B.A.R.

Preocuparea Securității față de relațiile lui Oprescu cu diplomații străini pare să ia sfârşit în această fază. Investigatorii nu merg mai departe cu cercetările, probabil pentru că acestea nu prezentau potențial. Poate fi luată în considerare şi indolența unora dintre lucrători. Cât despre elogiile aduse guvernului Reichului de către Oprescu, acestea par să țină de o zvonistică nefondată, care însă se va perpetua şi va fi reprodusă sub diferite forme în notele date de informatorii lui Oprescu de mai târziu. Episodul expoziției gravurii şi cărții germane surprinde probabil o cuvântare a profesorului de la un vernisaj, dar câtă vreme nu-i cunoaştem conținutul, nu ne putem pronunța. Totuşi, simpatiile naziste ale lui Oprescu sunt contrazise chiar de informațiile adunate de Securitate, potrivit cărora profesorul era filo-francez şi colabora cu Jacques Truelle pentru expansiunea culturală franceză în România. În plus, o mărturie directă a lui G. Oprescu face puțină lumină asupra convingerilor sale. Pe când se afla la München, în august 1938, el îi scrie prietenului său, Constantin Ionescu-Mihăeşti, că intenționează să viziteze expoziția artei germane*,* *Grosse Deutsche Kunstausstellung*. Iată ce scrie: „Am venit aici să văd două expoziții interesante, dintre care pe una, Altdorfer, nu voi mai avea de sigur ocazia s'o văd. Cea de a doua este un fel de urmare la

[59] Am păstrat grafia cu caractere majuscule a numelor proprii folosită în documentele Securității.
[60] A.C.N.S.A.S., Fond Informativ, dosar 3608, vol. 1, f. 16.

Entartete Kunst (*n.n., I.A. arta degenerată*), de anul trecut: cum se prezintă arta Germană purificată de «orori». Sânt curios s'o văd"[61].

Urmărirea cu agenți şi probarea lipsei de loialitate doctrinară (1954–1956)

În anul 1954 încep să fie dirijați primii agenți pe lângă G. Oprescu pentru adunarea de informații. Nu ştim dacă interesul ofițerilor s-a mutat de la relațiile profesorului cu străinii, sau, pur şi simplu, tipul de informații obținute prin agenți a făcut ca urmărirea să ia o nouă turnură. Una din ultimele informări pe tema diplomaților străini a fost făcută de agentul „Anton"/Petru Comărnescu în decembrie 1954. Potrivit lui „Anton", Oprescu nu a fost implicat în activitatea Asociației „Amicii Statelor Unite", dar a avut legături cu Burton Y. Berry[62] şi alții din cadrul Misiunii Militare şi legației S.U.A. la Bucureşti, care îl consultau în chestiuni culturale. Berry era colecționar de artă[63]. Agentul informează la rândul său cu privire la Donald Dunham, pe care Oprescu îl ajutase în perioada 1947–1948 la pregătirea tezei de doctorat. De asemenea, profesorul avea legături strânse cu Legația Franței şi Institutul Francez de Înalte Studii unde era invitat mereu de Alphonse Dupront[64], Oprescu fiind pe atunci exponentul artei şi culturii franceze în România[65].

În noua etapă a urmăririi, materialele informative încep să se refere mai mult la activitatea lui Oprescu ca director al Institutului de Istoria Artei, la lipsa sa de ataşament față de doctrina marxistă în artă şi de materialismul istoric. „Silviu"/Heinz Stănescu, cercetător la Institutul de Istoria Artei, în cadrul secției de artă feudală, oferă Securității câteva informări în care descrie derapajele ideologice ale lui Oprescu. După şedința trimestrială de 29 iunie 1954, condusă de G. Oprescu, agentul semnalează o serie de abateri politice: „s-a vorbit în spirit naționalist şovin şi disprețuitor de cercetătorii maghiari de la Cluj. [...] S-au trasat sarcini organizației de bază P.M.R. (fapt remarcat şi [...] de SIMION ALTERESCU). [...] Şeful secției de artă modernă şi contemporană, ION FRUNZETTI, s-a făcut vinovat de muncă individualistă, de lipsă de spirit revoluționar în mobilizarea colegilor şi de faptul că nu a tras concluziile la monografia Paciurea, lipsind-o de semnificația ei politico-socială"[66]. În aceeaşi şedință, Oprescu l-a criticat personal pe Ion Frunzetti pentru că nu s-a ocupat de apariția textelor aniversare pentru 23 august, în schimb publică „în reviste din afara Institutului pentru bani şi că deci el – FRUNZETTI – nu a înțeles nimic din problema angajamentelor făcute pentru a sluji institutul". Câteva zile mai târziu, într-o notă din 12 iulie 1954, „Silviu" revine cu noi informații despre abaterile profesorului. Agentul relatează că înainte de o cercetare de teren, Oprescu i-a interzis să facă propagandă şi să discute politică cu țăranii: „Îți interzic să faci politică pe drum să stai de vorbă cu sătenii să-i lămureşti pe teren se face numai muncă ştiințifică. Nu este un secret că țăranii nu iubesc propaganda şi dacă o faci o să fie împiedicate cercetările de țărani"[67].

La 31 iulie 1954, Direcția a VII-a M.A.I., filaj şi investigații, trimite Direcției III, informații interne, rezultatul investigațiilor asupra lui Oprescu. Sursa „Leolea" furnizează o serie de informații cu caracter personal obținute de la vecinii lui Oprescu: „[...] cel în cauză a fost proprietarul imobilului de la adresa de mai sus pe care la (sic) donat la muzeu de artă împreună cu lucrările de pictură şi sculptură ce există în el, deasemeni mai are şi o casă şi grădină în Cîmpulung Muscel. În cadrul cartierului este cunoscut cu o comportare urîtă față de locatari, dînd dovadă de îngîmfare şi subapreciere. Este retras față de elementele muncitoreşti din cartier, iar cu elementele componente ale vechi (sic) societăți este în relații de vecinătate fără intimitate în aceste relații. Este cunoscut că imobilul său este frecventat de diferite persoane ce vin şi cu maşini însă nu se poate preciza dacă acestea sînt legături de prietenie sau simpli vizitatori ai muzeului, deoarece muzeul se află în incinta domiciliului. Prin vizitatori a fost semnalată şi o maşină a Corpului Diplomatic. În domiciliu are ca prieten intim un subofițer de miliție ce este concubinul menajerei celui în cauză numita Pascal Maria. Este cunoscut deasemeni că cel în cauză întreține relații cu diferiți bărbați cel

[61] B.A.R, Fondul George Oprescu, S3(78)/DCLXXXVII, *Oprescu, G. către Constantin Ionescu-Mihăeşti*, München, 20–aug–1938, p. 2.
[62] Burton Y. Berry, diplomat american şi colecționar de artă. În 1944 a fost Consulul S.U.A. în România.
[63] A.C.N.S.A.S., Fond Informativ, dosar 3608, vol. 1, f. 142.
[64] Alphonse Dupront, istoric şi antropolog francez. A fost directorul Institutului Francez de la Bucureşti între 1932–1941.
[65] A.C.N.S.A.S., Fond Informativ, dosar 3608, vol. 1, f. 140.
[66] *Ibid.*, f. 143.
[67] *Ibid.*, f. 141.

(sic) vizitează la domiciliu fiind homosexual. Înainte de 23 August 1944 cel în cauză a fost un simpatizant al regimului trecut, în prezent este sindicalist. În cartier nu este cunoscut cu manifestări ostile regimului”[68].

Fig. 5. Echipa Institutului de Istoria Artei, c. 1951, Arhiva Radu Bogdan, fotografie obținută prin amabilitatea Mădălinei Mirea (din stânga: Petre Comănescu, şeful serviciului administrativ al Institutului, Barbu Brezianu, Ion Frunzetti, Mircea Popescu, Fernanda Foni, Radu Bogdan, trei cercetători neidentificați şi Radu Ionescu).

„Cercetătorii” şi grupul Oprescu (1957–1960)

Din ianuarie 1957 până în octombrie 1960, G. Oprescu a fost inclus în dosarul de grup „Cercetătorii”, alături de Teodora Voinescu şi Mihai Berza. Cei trei au intrat în vizorul Securității din cauza originilor nesănătoase, relațiilor cu vechea societate burgheză şi presupusei activități de instigare împotriva regimului şi sabotare a lucrărilor ştiințifice din Institutul de Istoria Artei. Ca urmare a instrumentării acestui dosar, Teodora Voinescu a fost arestată timp de 14 luni, pentru activitate duşmănoasă, fiind ulterior eliberată datorită lipsei de probe necesare condamnării[69]. Dosarul „Cercetătorii” cuprinde hotărâri, planuri de măsuri şi investigații realizate de lucrătorii M.A.I., corespondență interceptată şi note informative date de persoane din cercul de cunoştințe al celor trei urmăriți.

Hotărârea de deschidere a dosarului „Cercetătorii” a fost redactată în 7 ianuarie 1957, data la care a început acțiunea de verificare, şi era însoțită de un plan de măsuri. Hotărârea debutează cu datele biografice ale urmăriților, materialele compromițătoare obținute din arhiva M.A.I. şi materialele informative furnizate de agentul „Silviu”[70]. Teodora Voinescu intra în categoria suspecților pentru că primea numeroase vizite ale unor persoane din vechea societate burgheză, uneori 20–30 de vizitatori pe zi şi avea legături cu starețul mânăstirii Putna. În şedințele de la Institutul de Istoria Artei se manifesta duşmănos la adresa conducătorilor şi partidului: „boicotează lagărul socialist şi realizările lui”. Mihai Berza făcea parte din anturajul Teodorei

[68] *Ibid.*, f. 167.
[69] *Ibid.*, f. 3.
[70] *Ibid.*, f. 11.

Voinescu şi o susţinea pe aceasta în discuţiile duşmănoase, beneficiind de sprijinul academicianului G. Oprescu. Berza avea origini moşiereşti, era înrudit cu Alexandru Tzigara-Samurcaş, prieten cu P.P. Panaitescu şi fusese scos din învăţământ în 1952 din cauza manifestărilor duşmănoase. În cazul lui Oprescu, de origine mic burgheză, cu avere personală locuinţa din str. Dr. Clunet şi o casă în Câmpulung Muscel, se distingeau ca dubioase activitatea sa din asociaţiile americano şi franco-române, vizitele la legaţiile S.U.A., Angliei şi Franţei şi legăturile cu diplomaţi din aceste ţări. Este reprodusă informaţia privitoare la elogiile aduse de Oprescu „politicii fasciste". Ca director al Institutului de Istoria Artei angaja „numai elemente reacţionare [...] care formează un grup compact [...] şi duc o activitate de instigare a cercetătorilor împotriva regimului (aceasta la prima vedere)"[71]. Pe baza informaţiilor strânse de Securitate, grupul „Cercetătorii", suspectat de desfăşurarea unor activităţi împotriva regimului, a fost trecut în evidenţa operativă[72]. Planul de măsuri al acţiunii prevedea verificarea materialului informativ obţinut anterior şi supravegherea activităţii desfăşurată de cei trei „Cercetători" prin dirijarea agenţilor „Silviu", coleg de Institut cu aceştia, şi „Tache", coleg cu Berza la Facultatea de Istorie[73].

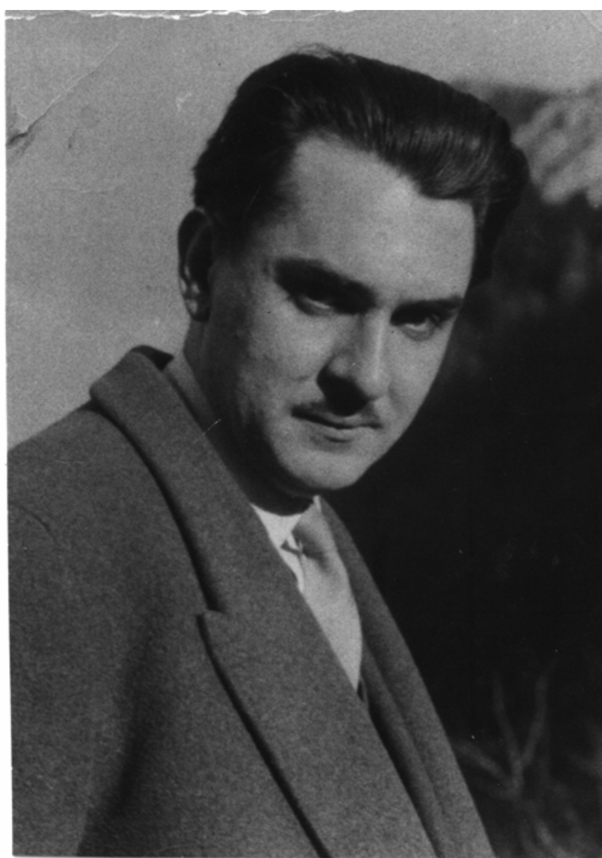

Fig. 6. Remus Niculescu, fotografie de Nicolae Ionescu, 1957–1958, colecţia Andrei Niculescu.

La o lună după deschiderea acţiunii de verificare, în 7 februarie 1957, Direcţia I M.A.I., informaţii externe, cere Direcţiei a II-a, contraspionaj, avizul pentru plecarea lui Oprescu în R.D.G.[74], cu ocazia aniversării profesorului Hans Vollmer[75]. Documentul, un tipizat dactilografiat, adnotat cu numeroase

[71] *Ibid.*, f. 11–12.

[72] C.N.S.A.S., *Index de termeni şi abrevieri cu utilizare frecventă în documentele Securităţii*, p. 4. „Evidenţa operativă" era baza de date organizată la nivel central şi la nivelul unităţilor locale, ce cuprindea fişe tipizate cu informaţii despre persoanele, obiectivele sau problemele care, la un moment dat, au prezentat interes pentru organele de Securitate. Organizarea şi gestionarea evidenţei operative s-a aflat în sarcina Serviciului C în perioada 1956–1972, şi a Centrului de Informatică şi Documentare (C.I.D.) în perioada 1972–1989.

[73] A.C.N.S.A.S., Fond Informativ, dosar 3608, vol. 1, f. 44.

[74] *Ibid.*, vol. 2, f. 13.

[75] Hans Vollmer, istoric de artă german, enciclopedist, editor al *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler des XX. Jahrhunderts* (Dicţionarului General al Artiştilor Secolului XX), publicat în şase volume între 1953–1962.

observații olografe, arăta că Oprescu nu era cunoscut în evidențele Direcției a II-a. O serie de trei scrisori interceptate de Securitate, copiate şi ataşate la dosar în intervalul octombrie şi noiembrie 1957, demonstrează faptul că plecarea profesorului în R.D.G. a fost aprobată[76]. Ele arată cât de controlate şi dificile erau pentru Oprescu ieşirile din țară. Într-una dintre scrisori, tradusă şi transcrisă de un lucrător al Securității, Oprescu îi explica lui Kuhr Hermann că nu l-a putut vizita la Berlin, fiindcă a fost însoțit de o persoană care l-a păzit tot timpul: „De data aceasta mi s-a dat o însoțitoare, care a fost încontinui (sic) cu mine, care a locuit în hotelul meu şi a vrut să ştie tot ce fac”[77]. Similar, într-o scrisoare reținută de Securitate, Oprescu îi scrie şi lui Dagobert Müller, căruia îi mulțumeşte pentru invitația la Berlin, dar nu ştie dacă va fi posibil să o onoreze. În plus, atunci când călătoreşte într-un oraş mare este tot timpul însoțit şi supravegheat[78].

Situația din interiorul Institutului de Istoria Artei şi directoratul lui Oprescu sunt documentate prin intermediul a doi informatori: „Anton” şi „S.R.”. La 2 octombrie 1957, „Anton” dă o notă despre colaborarea strânsă dintre Oprescu şi Remus Niculescu. Informatorul arată că Niculescu, şeful cabinetului de stampe de la Biblioteca Academiei şi angajat al Institutului de Istoria Artei, este un cercetător competent, foarte apreciat de Oprescu. La acel moment, cei doi lucrau împreună la monografia lui Nicolae Grigorescu iar Oprescu avea planuri de viitor pentru Niculescu: îşi dorea ca acesta să îi preia catedra recent obținută de profesor la Institutul de Arte Plastice „N. Grigorescu”. „Anton” subliniază mai departe că, în ciuda potențialului său intelectual, Remus Niculescu refuză să scrie despre arta contemporană şi este împotriva realismului socialist[79]. Dispretuieşte presa comunistă şi nu publică decât în revista Institutului şi în volume coordonate de Oprescu: „Este singurul dintre criticii şi istoricii noştri care ignoră fățiş fenomenele vieții de azi, creația artiştilor de azi şi care sfidează pe ceilalți colegi, care sînt mirați că acest om capabil şi ajutat de regim rămîne doar un profitor, care se strecoară admirabil, fiind în fond un duşman al regimului. Protecția, salariile şi înlesnirile de care se bucură, în contrast cu activitatea sa suspectă indignează”[80]. Un an mai târziu, în octombrie 1958, agentul „Anton” revine cu o lungă notă informativă, care este inclusă şi în dosarul acțiunii desfăşurate împotriva lui Niculescu[81]. Informarea fusese cerută pentru verificarea acestuia[82]. Agentul insistă asupra relației privilegiate pe care Niculescu o avea cu G. Oprescu: este cel mai apropiat colaborator şi sfătuitor al său şi de aceea a fost promovat în diverse posturi. Oprescu îl vede ca pe succesorul său[83]. „Anton” subliniază însă că Niculescu se face vinovat de numeroase derapaje ideologice şi administrative. În calitate de membru al consiliului ştiințific E.S.P.L.A., poziție pe care o are datorită profesorului, Niculescu se ocupă cu sabotarea lucrărilor rivalilor. Spre exemplu „a încercat să torpileze lucrarea pictorului OCTAV BĂNCILA scrisă de COMARNESCU”, nimeni altul decât însuşi agentul „Anton”. De altfel, Niculescu „nu pierde niciun prilej” de a-i denigra pe tinerii istorici de artă – Comarnescu, Raoul Şorban, H. Blazian, V. Beneş, Ionel Jianu – şi pe rivalul său de la Cluj, Virgil Vătăşianu[84]. „Anton” vorbeşte mai departe despre ancheta de la Cabinetul de Stampe, condusă de Mihail Andricu, în care s-au verificat achizițiile de discuri făcute de Remus Niculescu[85]. Spre finalul notei relatează un episod din 1957, când Oprescu aranjase ca Niculescu să primească un post de conferențiar de istoria artei la Universitatea C.I. Parhon. Niculescu, însă, nu l-a ocupat deoarece „crede că nu e momentul să iasă prea mult la suprafață, nevoind să ia atitudini politice, să «politizeze» ceea ce scrie [...] crede că se vor schimba «lucrurile» şi vrea să se țină cît mai departe de politica regimului comunist. De aici toate manevrele sale, refugiul în trecut, (anumite cărți despre arta sec. XIX, iar acum se ocupă de secolul al XVIII-lea, se băgase în secția de critică a U.A.P. dar nu vrea să se ocupe de niciun fenomen actual etc)”[86]. Este posibil ca informațiile furnizate de „Anton” să fi fost folosite în ancheta premergătoare procesului intelectualilor din 1960, în care Remus Niculescu a fost condamnat la şapte ani de închisoare corecțională. Arestările viitorilor inculpați din lotul Noica–Pillat urmau să înceapă în decembrie 1958, Institutul de Istoria Artei fiind lovit prin arestarea a patru cercetători încadrați aici: Mihai

---

[76] A.C.N.S.A.S., Fond Informativ, dosar 3608, vol. 1, f. 173–176 şi 180.
[77] *Ibid.*, f. 180.
[78] *Ibid.*, f. 173–175.
[79] *Ibid.*, f. 126.
[80] *Ibid.*, f. 127.
[81] Id., dosar 195837, vol. 1, f. 36–39.
[82] Id., dosar 3608, vol. 1, f. 128–131.
[83] *Ibid.*, f. 128.
[84] *Ibid.*, f. 129.
[85] *Ibid.*, f. 130.
[86] *Ibid.*, f. 124.

Rădulescu, arestat în mai 1959 şi decedat în arest la 31 octombrie[87], Alexandru Paleologu, arestat în 8 septembrie 1959, Theodor Enescu în 12 septembrie şi Remus Niculescu în 12 decembrie 1959[88].

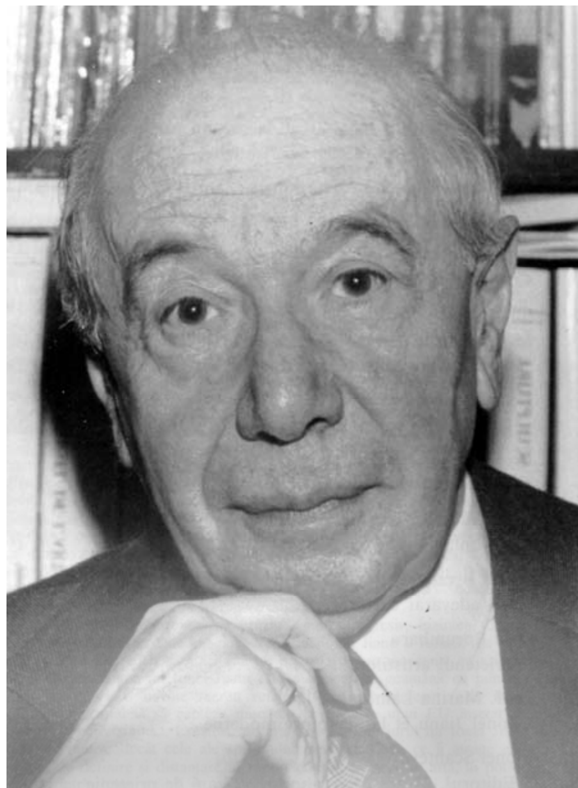

Fig. 7. Ionel Jianu, Institutul de Istoria Artei „G. Oprescu" (I.I.A.G.O.).

Agentul „Anton" apare în dosarul lui G. Oprescu cu patru note informative, însă doar două dintre acestea au fost cerute pentru verificarea sa, şi anume, cele din 1954 despre relațiile profesorului cu cetățeni străini. Celelalte două au fost obținute din verificarea lui Remus Niculescu, apărând în dosarul Oprescu sub formă de copii trimise ofițerului său de caz, deoarece conțineau informații relevante despre profesor. Similar, în cadrul altor acțiuni informative, agentul „Anton" a oferit multe ale note în care figurează şi G. Oprescu, dar acestea nu au fost niciodată ataşate dosarului său. De exemplu, în intervalul 1958–1961, G. Oprescu apare într-o măsură semnificativă în dosarul acțiunii informative desfăşurate asupra lui Ionel Jianu, „Cosmopolitul"[89]. Tensiunile şi rivalitățile dintre cei doi sunt descrise de agent. Într-o notă din noiembrie 1958, „Anton" spune că Ionel Jianu, critic de artă, lector la „N. Grigorescu", redactor E.S.P.L.A., „este unul dintre cei care se opun tutelei grupului OPRESCU. Şi recent a avut un conflict cu acad. OPRESCU, care conduce catedra de istoria artelor, unde este lector şi JIANU"[90]. Potrivit lui „Anton", Jianu avea în lucru o istorie a artei româneşti „scrisă de pe poziție marxist-leninistă, [...] stăruitor politizată"[91], lucru nu le convenea celor la Institutul de Istoria Artei, care ar fi trebuit să publice de mult o astfel de lucrare[92]. Un an

[87] Stelian Tănase, *op. cit.*, p. 279–303. Mihai Rădulescu (1919–1959) a lucrat în diplomație, a fost violonist la Opera din Cluj, muzicolog respectat și cercetător la Institutul de Istoria Artei. A fost coleg cu Alexandru Paleologu la *Comisia română pentru aplicarea armistițiului*, condusă de Savel Rădulescu. În 1959 a fost condamnat într-un proces de moravuri, iar după condamnare a fost interogat de Securitate în ancheta grupului Noica-Pillat. Mihai Rădulescu a decedat în timpul anchetei, cauza oficială ale morții fiind declarată sinuciderea. Explicația nu a fost acceptată de familie și de prietenii apropiați, care au crezut întotdeauna că Mihai Rădulescu a murit sub tortură, în ancheta Securității.

[88] *Ibid*., p. 209.

[89] A.C.N.S.A.S., Fond Informativ, dosar 258981.

[90] *Ibid.*, f. 32.

[91] *Ibid.*, f. 34.

[92] *Ibid.*, f. 36. Agentul „Bohumil" dădea o informare similară, oferind detalii despre conflictul dintre Ionel Jianu și tabăra Oprescu. Spunea că Jianu „e foarte afectat de teroarea, ce-o exercită la Institutul «N. Grigorescu» prof. GH. OPRESCU, care prin diverse manevre a scos pe oamenii care nu-s ai lui, iar pe cei păstrați, îi obligă să lucreze, ca pe IONEL JIANU cu 320 lei lunar, după ce face muncă de catedră întreagă".

mai târziu, 4 noiembrie 1959, „Anton” făcea o cronologie a conflictelor dintre Jianu şi Oprescu[93]. Totul pornise de la preponderenţa lui Oprescu şi a colaboratorilor săi între autorii publicaţi de E.S.P.L.A., unde Jianu conducea sectorul de artă. Animozitatea a fost provocată de faptul că în 1956 Jianu a întocmit un referat critic pentru revista Institutului, Studii şi Cercetări de Istoria Artei. El arăta că unele contribuţii nu corespund liniei marxist-leniniste, fapt care i-a înfuriat pe Oprescu, Radu Bogdan şi Remus Niculescu[94]. Disputa a luat proporţii când *Manualul de Istoria Artei* al lui Oprescu a fost respins de editură pentru că era scris „de pe o poziţie idealistă” iar profesorul nu a fost dispus să transforme lucrarea pentru a o face „cu adevărat ştiinţifică”. Problemele au continuat cu *monografia Grigorescu* deoarece autorii nu au vrut „să se situeze pe poziţia clasei muncitoare” şi „nu aplicau materialismul dialectic”. Situaţia a devenit şi mai tensionată după ce E.S.P.L.A. a editat volumul aniversar *Probleme de artă plastică – 23 august 1944 – 23 august 1959*, cu o prefaţă semnată de Petre Constantinescu-Iaşi şi texte de Jianu, Comarnescu, Mircea Deac, Paul Constantin, Jack Brutaru, Mac Constantinescu, Vasile Drăguţ şi Raoul Şorban. Oprescu şi cercetătorii de la Institutul de Istoria Artei au contestat oportunitatea acestei publicaţii deoarece colectivul lor avea deja în pregătire o lucrare cu aceeaşi temă: *Artele plastice şi teatru în Romînia după 23 August 1944*. „Anton” explică: „De fapt, volumele au material în bună parte diferit şi alte metode de prezentare (unul pe probleme, celălalt pe desfăşurare strict istorică etc.). Fapt este că volumul scos de E.S.P.L.A. cu două săptămâni înainte de 23 august nu a fost difuzat, iar ceilalţi zoresc să scoată volumul II din numita serie”[95].

La 21 decembrie 1957, în acţiunea „Cercetătorii”, agentul „S.R” furnizează o notă în care îi trece în revistă pe criticii şi istoricii de artă români. Şi el vorbeşte despre două tabere: cea condusă de Oprescu, din care fac parte Ion Frunzetti, Mircea Popescu, Radu Bogdan şi Barbu Brezianu şi cea formată din Petru Comarnescu, Ionel Jianu şi Jack Brutaru. Responsabil pentru acesta sciziune se face Oprescu, care nu permite ca la biblioteca Institutului de Istoria Artei să aibă acces altcineva decât colaboratorii săi. Pentru ilustrarea atitudinii ostile a profesorului faţă de regim, „S.R.” prezintă critica adusă de Oprescu, în calitate de şef al Consiliului Redacţional de la E.S.P.L.A., unei lucrări a Lilei Nădejde, pe care o acuza că amestecă politica cu arta atunci când scrie despre pictura olandeză a secolului al XVII-lea, ca o oglindire a luptei „pentru eliberarea de sub jugul catolicismului spaniol şi împlinirea idealurilor revoluţiei burgheze”[96]. Un alt reproş pe care „S.R.” i-l face lui Oprescu este că în introducerea la Ghidul Galeriei Naţionale, istoricul „prezintă într-un chip obiectivist rolul fostei familii regale ca colecţionară de tablouri de artă şi indirect rolul pozitiv jucat în istoria artei din ţara noastră – bineînţeles ca colecţionar – a lui Carol II”. Potrivit lui „S.R.”, Eugen Schileru şi Ionel Jianu au constatat şi ei transgresiunea, dar nu i se pot opune profesorului. „Schileru spune: «Am sesizat această lipsă. Prof. Oprescu şi a şi zbierat la mine. Nu mai am ce face». Consultat Jianu, redactor-şef, spune: «Ce să fac! e în cauză Prof. Oprescu, nu vreau să-mi aprind paie în cap»”[97]. Ca urmare a acestei note informative, „S.R.” primeşte ca sarcină obţinerea stenogramei discuţiei despre lucrarea Lilei Nădejde şi a introducerii din Ghidul Galeriei Naţionale. În 10 ianuarie 1958, două pagini din prefaţa de la Ghidul Galeriei Universale sunt ataşate ca anexă notei agentului „S.R.”[98].

În 14 iunie 1958, Direcţia a VII-a, filaj şi investigaţii, retrimite Direcţiei a III-a, informaţii interne, rezultatul cercetărilor desfăşurate în 1954 între vecinii lui Oprescu, la care sunt adăugate rezultatele unor noi cercetări, care fac, în primul rând, trimitere la viaţa intimă a profesorului. În cartier Oprescu este cunoscut ca o persoană discretă, fără prieteni, evitând discuţiile cu vecinii. Printre vizitatorii pe care îi primeşte „nu sînt persoane de sex feminin, ci vin numai bărbaţi în vizită. [...] În anul 1949 şi-a creat un muzeu în domiciliul său, unde locuieşte singur. [...] Uneori pleacă în străinătate în diferite ţări ca delegat din partea Academiei R.P.R.”[99].

În august 1958, după aproximativ un an şi jumătate de la deschiderea acţiunii de grup Berza, Oprescu, Voinescu, Lt. maj. de Securitate Ghiţă Constantin trasează un nou plan de măsuri, ţinând cont de informaţiile adunate între timp[100]. Acesta prevede dirijarea în continuare a agenţilor „Silviu” şi „Tache”[101], identificarea apropiaţilor celor urmăriţi, interceptarea corespondenţei şi studierea, în vederea recrutării, a lui Marin

[93] *Ibid.*, f. 50–55.
[94] *Ibid.*, f. 51.
[95] *Ibid.*, f. 52.
[96] Id., dosar 3608, vol. 1, f. 124.
[97] *Ibid*.
[98] *Ibid.*, f. 121–122.
[99] *Ibid.*, f. 165.
[100] *Ibid.*, f. 38–40.
[101] Agentul „Tache” nu apare niciodată în dosarul Oprescu.

Nicolau-Golfin şi a Corinei Nicolescu[102]. Pentru îndeplinirea obiectivelor, în următorii doi ani de zile, din octombrie 1958 până în octombrie 1960, este urmărită strângerea de informaţii prin intermediul surselor[103]: angajaţi din edituri şi ministere şi agenţi ai Securităţii. Astfel, sunt obţinute 23 de note informative despre Oprescu şi colaboratorii săi, privind relaţiile sale cu angajaţii din Institut, sprijinul acordat unor „elemente duşmănoase" precum Remus Niculescu sau Theodor Enescu şi reacţia profesorului la condamnarea lor în procesul Noica-Pillat. Cele mai multe informări din dosarul „Cercetătorii" au fost obţinute de la agenţii „Aurel Ionescu" – identitate necunoscută, angajat la Ministerul Învăţământului şi Culturii – „Zola"/Ion Frunzetti[104] şi „Dragomir"/Raoul Şorban[105].

În privinţa activităţii profesionale a lui Oprescu, Securitatea era preocupată de abordările sale istoriografice „nemarxiste şi obiectiviste", de prestaţiile sale publice de la colocvii şi simpozioane şi de donaţiile făcute Academiei. Un document important inclus în dosarul „Cercetătorii" este sesizarea de zece pagini întocmită de Petre Oprea în februarie 1959, despre situaţia de la Institutul de Istoria Artei, directoratul lui Oprescu şi activitatea angajaţilor de acolo[106]. Oprea, la acea dată inspector în Ministerul Culturii, la Direcţia Artelor Plastice, responsabil cu îndrumarea muzeelor de artă din ţară[107], întocmeşte scurte profile – profesionale, personale şi ideologice – ale cercetătorilor din Institut şi se pronunţă cu privire la relaţiile de prietenie sau animozitate dintre aceştia[108]. Oprea descrie grupul lui G. Oprescu ca fiind compus din Remus Niculescu, Mircea Popescu, Theodor Enescu şi perifericii Ion Frunzetti şi Radu Ionescu. Aceştia şi apropiaţii lor au acaparat şi alte instituţii: secţia de stampe de la Biblioteca Academiei, secţia de critică de artă a U.A.P.-ului, revista *Arta plastică*, catedra de istoria artei de la Institutul Nicolae Grigorescu, Muzeul de artă al R.P.R., revista *Contemporanul*[109]. Grupul Oprescu este descris în termeni similari şi de „Anton" şi Raoul Şorban[110].

---

[102] Id., Fond Reţea, dosar 045417, f. 11. Golfin va fi recrutat de Securitate în 27 noiembrie 1960. Despre recrutarea Corinei Nicolescu nu avem informaţii în acest stadiu al cercetării.

[103] C.N.S.A.S., *Index*..., p. 8. „Sursă" este termenul generic ce desemna o persoană inclusă în reţeaua informativă sau care furniza informaţii Securităţii. În situaţiile în care se preluau informaţii de la persoane neintroduse în reţea, dar contactate de ofiţer în virtutea funcţiei pe care o deţineau sau a atribuţiilor de serviciu, apare şi în varianta „sursă oficială", respectiv, „sursă neoficială". De asemenea, în afară de persoane, termenul „sursă" putea desemna şi alte mijloace operative folosite pentru obţinerea de informaţii: Sursa „S" pentru interceptarea corespondenţei, Sursa „T" pentru tehnica operativă etc.

[104] Identitatea agentului „Zola" este deconspirată în dosarul lui G. Oprescu de ofiţerul de Securitate Cpt. Petrea I., în comentariile unei note informative primite în 20 aprilie 1961 de la „Aurel Ionescu". Ofiţerul notează: „I. Frunzetti este agentul tov. Lt. Col. OLIMPIU «ZOLA». Se va cere şi prin agentul «Zola» notă completă despre situaţia din prezent a lui G. Oprescu, urmărit prin acţiune informativă" (A.C.N.S.A.S., Fond Informativ, dosar 3608, vol. 1, f. 59). Cu toate acestea, după cum observa şi Monica Enache în *Coborâri în subteran*..., p. 331–332, arhivele Securităţii nu păstrează nici un dosar de reţea sau un angajament al lui Ion Frunzetti. Totuşi în cele patru volume ale dosarului informativ deschis pe numele său, se găsesc indicii ale recrutării sale: în decembrie 1952 este redactată o propunere de recrutare (A.C.N.S.A.S., Fond Informativ, dosar 257937, vol. 1, f. 214) iar într-un raport în care se propunea trecerea la „pasivi" a lui Ion Frunzetti, se consemnează că acesta „a fost luat în evidenţa cap. II al dosarului de obiectiv nr. 1071 ca fost legionar. La 23 mai 1959 a fost recrutat ca agent al organelor noaste. Recrutarea s-a făcut prin metoda constrângerii în baza materialului compromiţător privind activitatea sa legionară trecută şi legăturile pe care le-a avut după 23 august 1944 cu legionarul ERNEST BERNEA fostul său şef de cuib. De la recrutare pînă în prezent a dat o serie de materiale informative importante şi a dovedit ataşament faţă de organele noastre" (*Ibid.*, vol. 2, f. 2). Informaţia pare să fie coroborată de faptul că în dosarele de urmărire ale lui Remus Niculescu, Radu Bogdan şi „Cercetătorii" notele date de agentul „Zola" încep să apară din luna august 1959, adică ulterior presupusei sale recrutări din luna mai, informatorul neapărând în dosarele respective înainte de această dată. Pentru încă un argument în sprijinul identificării lui Ion Frunzetti drept agentul „Zola" a se vedea şi n. 140 a acestui studiu.

[105] A.C.N.S.A.S., Fond Reţea, dosar 048663, f. 2–6. În februarie 1958, Raoul Şorban a fost recrutat prin metoda atragerii pentru a da informaţii în probleme de artă plastică. A fost luat în studiu în urma unei sesizări făcute din proprie iniţiativă „prin care semnala intenţiile contrarevoluţionare ale avocatului MURGU din Baia Mare, fost prefect social-democrat". Fiind redactor la E.S.P.L.A., avea posibilităţi informative printre artişti şi critici „printre care şi cu elemente ce interesează organele de securitate cum sînt academician profesor OPRESCU, pictorul GHIAŢĂ, sculptorul BARASCHI, sculptorul şi scriitorul ION VLASIU şi alţii". Şorban semna cu numele conspirativ „Dragomir (Ion)". În dosarul său de reţea se găsesc câteva chitanţe şi un tabel cu „indemnizaţii acordate informatorului" în intervalul 1960–1968 (f. 45–52). Pe lângă dosarul de reţea, arhiva C.N.S.A.S. păstrează încă cinci dosare deschise pe numele lui Şorban: două în fondul informativ (1302, 938509) şi trei în fondul penal (117, 797, 48186/4 vol.). Între 1952–1955, Şorban a fost internat într-o colonie de muncă şi a fost cercetat pentru că ar fi fost „informator al organelor de stat burgheze". Şorban nu a fost trimis în justiţie şi a fost eliberat, ancheta, finalizându-se cu un rezultat negativ.

[106] Monica Enache se opreşte şi ea asupra sesizării semnate de Petre Oprea, observând poziţia de apărător al regimului asumată de aceasta, tonul poliţienesc şi limbajul frapant de maliţios (Monica Enache, *op. cit.*, p. 332–333).

[107] Petre Oprea, *Două perioade*..., f. 131.

[108] A.C.N.S.A.S., Fond Informativ, dosar 3608, vol. 1, f. 114–118.

[109] *Ibid.*, f. 114.

[110] Lucian Boia, *op. cit.*, p. 21; A.C.N.S.A.S., Fond Reţea, dosar 048663, f. 90. Informatorul „Şerban" relatează spusele lui Raoul Şorban cum că grupul lui G. Oprescu ar fi pus la cale o şedinţă a colegiului de redacţie Meridiane pentru a-i sabota lucrarea despre Tonitza.

Fig. 8. Ion Frunzetti, 1958, fotografie obținută prin amabilitatea Floricăi Cruceru.

Potrivit lui Oprea, G. Oprescu neglijează activitatea secțiilor de muzică, teatru şi artă populară, dar este puțin mai preocupat de secția de artă feudală. Cel mai mult se ocupă de secția de artă modernă şi contemporană. Biografia profesorului *via* Petre Oprea este presărată cu câteva informații, care în acest stadiu al cercetării, rămân neconfirmate. Oprescu este „omul de casă al doctorului Cantacuzino, cumnat cu Dimitrie A. Sturdza, (fost prim-ministru de mai multe ori în guvernele liberale); Reprezentant al României la Liga națiunilor decorat de către nazişti, participant şi membru al asociației româno-germane în timpul hitleriştilor[111], mason, prieten intim cu J.Al. Steriadi (tatăl acestuia a fost administrator al domeniilor coroanei) şi Şt. Popescu în sectorul artelor; prieten bun cu N. Iorga (vezi şi broşura lui Tzigara Samurcaş: N. Iorga. G. Oprescu et comp.)"[112]. Sunt descrise intervențiile lui G. Oprescu pentru instalarea lui Remus Niculescu la Cabinetul de Stampe al Bibliotecii Academiei: „Profesorul Oprescu pentru a face o admosferă (sic) favorabilă a donat obiecte de artă populară muzeului din Cîmpulung dar mai ales secției de stampe a Academiei mai multe zeci de gravuri cerînd ca Remus Niculescu să se ocupe de fişarea lor"[113]. De asemenea, profesorul oferă subvenții lunare câtorva familii, bani pe care Florica Boştenescu, casiera institutului (ea însăşi primeşte lunar de la profesor o rotunjire a lefii) îi trimite destinatarilor[114]. Concluzia lui Oprea, subliniată cu roşu de lucrătorul Securității este că „G. Oprescu poate fi folosit mai departe în sectorul artelor întrucât are capacitate de muncă însă trebuie separat de cei din anturajul său"[115].

[111] Id., Fond Informativ, dosar nr. 258981, f. 36. O altă notă informativă în care se vorbeşte despre colaborarea lui Oprescu cu naziştii, apare în dosarul de urmărire a lui Ionel Jianu şi aparține informatorului „Bohumil", 19 noiembrie 1958: „În general se miră (Jianu, *n.n., I. A.*) de faptul că GH. OPRESCU se bucură de atîta credit astăzi, cînd în timpul ocupației hitleriste a fost colaboraționist notoriu, iar în timpul dictaturii carliste a fost omul palatului".

[112] A.C.N.S.A.S., Fond Informativ, dosar 3608, vol. 1, f. 114–115.

[113] *Ibid.*, f. 117v.

[114] *Ibid.*, f. 118v.

[115] *Ibid.*, f. 118f.

Fig. 9. Petre Oprea, fotografie obținută prin amabilitatea Mihaelei Varga.

Mai departe, Petre Oprea îi trece sistematic în revistă pe angajații diverselor secții ale Institutului de Istoria Artei, punctând la fiecare în parte detalii biografice compromițătoare, uneori inexacte, dar de natură să trezească suspiciunea Securității. Astfel, la secția de artă modernă şi contemporană, necorespunzătoare din punct de vedere ideologic şi cu planul cincinal de muncă neîndeplinit lucrează: Ion Frunzetti – asistent al lui T. Vianu care l-a trimis ca ataşat diplomatic la Belgrad, legionar, mason în loja Victoria; Mircea Popescu – studii în Germania nazistă, căsătorit cu o nemțoaică care a făcut parte din Jugendbund; Remus Niculescu – susținut de Oprescu, T. Vianu şi Mircea Malița, deşi n-avea studiile terminate i s-a dat postul de şef al secției de stampe de la Academie, mason în loja Felix, căsătorit cu fiica unui fost ministru, Mitilineu: „[...] deşi e tînăr, prin faptul că n-a fost niciodată la vreun curs politic este total în neştiință de spiritul doctrinei marxist-leniniste.[...] Sectorul ideologic nu este cel mai indicat pentru el"; Barbu Brezianu – magistrat, închis înainte de a intra în Institut, căsătorit cu o „moşiereasă": „S-a aciuit într-un sector la a cărei umbră poate trăi bine"; Theodor Enescu – „admirator al curentelor abstracte, cu tendința de eseisare a lucrurilor şi fenomenelor trebuie mult timp să fie dezintoxicat"; Radu Ionescu – rudă cu Oprescu, fiu de diplomat, mama sa a fost închisă prin 1952: „E prea reacționar, ca să poată fi adus curînd la un nivel de plutire"[116]. Secția de artă feudală este condusă autoritar de Teodora Voinescu. Aceasta „este incapabilă intelectualiceşte de a conduce sectorul pe care îl dirijează" şi cultivă prietenia membrilor clerului. Colaboratorii ei apropiați, „M. Berza (ginerele lui Tzigara Samurcaş), E. Lăzărescu (asistentul lui N. Iorga), M. Muzicescu (sic) n-au nimic tangențial cu arta"[117]. Corina Nicolescu – căsătorită Voicana, fost moşier care a condus la editura ştiințifică Dicționarele de artă; Marin Nicolau Golfin – asistent la catedra de istoria artei de la Facultatea de Istorie, sabotat în Institut pentru că este considerat omul lui Petre Constantinescu-Iaşi; Ştefan Balş – a lucrat la Comisia Monumentelor Istorice, de obârşie bisericească străveche; Eleonora Costescu – sprijinită de Oprescu, caută să intre în voia lui T. Voinescu; Florentina Dumitrescu-Jipescu – atrasă când de Voinescu, când de Corina Nicolescu[118]. Patru dintre cercetătorii enumerați de Petre Oprea urmau să fie arestați în lunile

[116] *Ibid*.
[117] *Ibid*., f. 118v.
[118] *Ibid*., f. 115v–116f.

următoare: Teodora Voinescu, Remus Niculescu, Theodor Enescu şi Radu Ionescu[119], ultimii trei fiind în cele din urmă condamnaţi la închisoare.

În încheierea sesizării, Oprea concluzionează că Institutul nu are o organizaţie de bază puternică şi că pentru mai multe informaţii „ar putea fi întrebaţi: Radu Bogdan, Deac Mircea din ministerul nostru care cunosc foarte multe dedesubturi ale unor acţiuni unele reuşite altele nereuşite”[120]. Dosarele deschise pe numele lui Radu Bogdan[121] şi Mircea Deac[122] nu confirmă că sugestia lui Oprea ar fi fost luată în considerare de lucrătorii Securităţii.

Fig. 10. Radu Bogdan, portret de Hedy Löffler, 13 februarie 1940, Arhiva Radu Bogdan, fotografie obţinută prin amabilitatea Mădălinei Mirea.

Câteva luni mai târziu, la 20 octombrie 1959, agentului „Zola”/Ion Frunzetti, i se cere o notă de clarificare privind activitatea lui G. Oprescu. Acesta începe prin a enumera calităţile profesorului: are merite incontestabile, printre care puterea de muncă, capacitatea de organizare, alegerea inspirată a colaboratorilor, posesor al unei deosebite memorii vizuale, talentat muzeograf şi colecţionar. „Zola” trece apoi la defecte: anumite trăsături negative temperamentale şi de caracter se resimt în munca sa, a instituţiilor şi colectivelor pe care le conduce, este dictatorial, autoritar şi desconsideră opiniile celorlalţi[123]. Pe linie profesională, face greşeli inacceptabile în selectarea operelor ce urmează să fie reproduse în lucrarea *Pictura europeană în*

[119] Id., Fond Reţea, dosar 302877, vol. 1, f. 2: Radu Ionescu a fost arestat în data de 16 martie 1959 şi trimis în judecată într-un proces de moravuri. A fost condamnat la un an şi jumătate de închisoare corecţională şi eliberat la data de 27 iunie 1960.

[120] Id., Fond Informativ, dosar 3608, vol. 1, f. 118v.

[121] Id., dosarele 310551 (4 vol.) şi 310554 (2 vol.).

[122] Id., Fond Reţea, dosar 419757.

[123] Id., Fond Informativ, dosar 3608, vol. 1, f. 108.

muzeele romîneşti: confundă *Herodiada* de la Iaşi cu un Guercino, ea fiind o copie după Guido Reni, spune că *Lucreția* lui Furini este un Tintoretto etc[124]. Apoi, trecând la profilul ideologic, „Zola" citează câteva afirmații compromițătoare ale profesorului: „Să mai lăsăm pe Engels în pace"; „Şi în Ungaria este cam ca la noi şi totuşi ei au un alt punct de vedere al artei"; „Să căutăm o explicație şi în arta însăşi, nu numai în vînzarea grîului"; „Arta populară moare în prezent"; „Da, e uşor pentru voi, în apus! Aşa ştim şi noi să explicăm fenomenele de cultură prin ele înseşi, dar la noi nu mergem aşa, noi trebuie să fim marxişti!"; „Nu aşa, frate, nu merge că vrea X, pentru că noi nu facem niciunul cum vrem şi ce vrem, ci facem cum ni se spune!"[125]. Ca urmare a acestei note, agentul „Zola" primeşte sarcina de a ține la curent organele Securității cu privire la activitatea lui Oprescu, care „fără nici o rezervă are aproape zilnic ieşiri duşmănoase"[126].

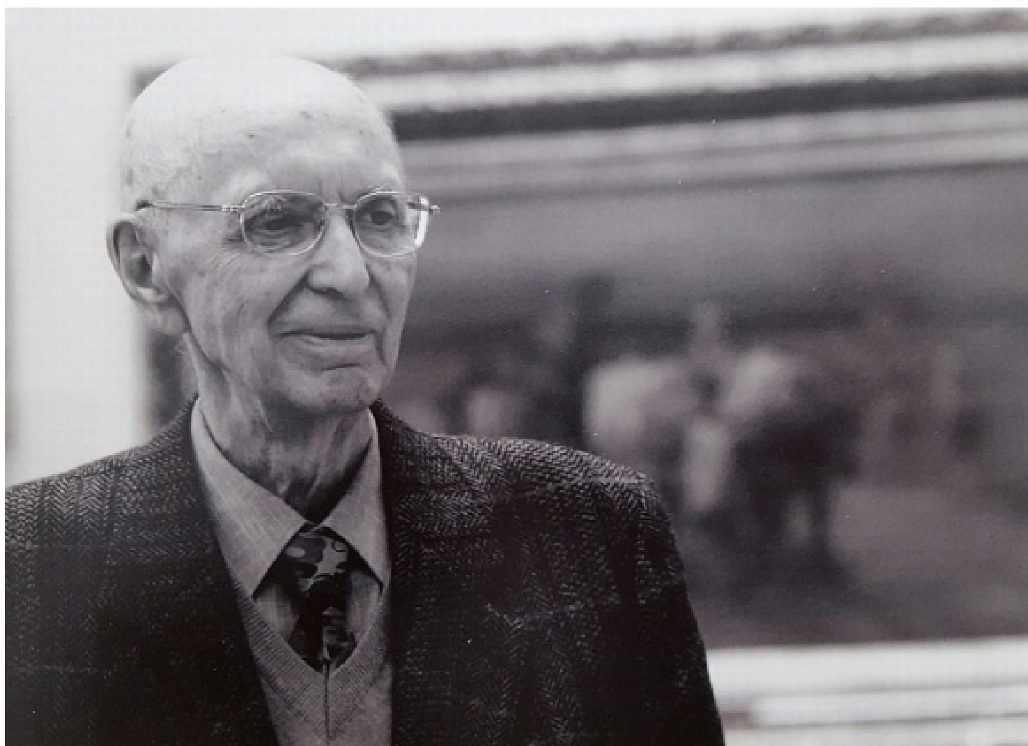

Fig. 11. Mircea Deac, I.I.A.G.O.

La începutul anului 1960 ofițerii de Securitate sunt preocupați de obținerea de informații legate de *monografia N. Grigorescu*, semnată de Oprescu şi Remus Niculescu, la data aceea condamnat în lotul Noica-Pillat. Interesau îndeosebi transgresiunile ideologice identificate în textul lucrării. Astfel, dosarul „Cercetătorii" include referatul de şase pagini întocmit în ianuarie 1960 de Vasile Florea, redactor la E.S.P.L.A., pentru primul volum al monografiei. Acesta semnalează abaterile de la discursul oficial reperate în text şi face propunerea ca Remus Niculescu să fie eliminat ca autor iar părțile sale să fie rescrise[127]. Florea arată că lucrării îi lipseşte o concepție clară de critică marxistă şi conține o serie de greşeli fundamentale: „Este scrisă de pe o poziție obiectivistă cu un caracter documentar-faptic (fără o selecționare a datelor după importanța lor socială şi artistică). Activitatea lui Grigorescu nu este legată de fenomenul social şi artistic din țara noastră; Nu se reflectă în lucrare ciocnirea dintre nou şi vechi, dintre cele două culturi din cadrul societății romîneşti a timpului; cartea nu este scrisă de pe pozițiile criticii marxiste. Cartea nu se bazează şi pe materialul documentar asupra lui Grigorescu, publicat în perioada 1944–1958, material care poate ajuta pe autori într-o orientare ştiințifică materialistă"[128]. Florea este de părere că volumul nu poate fi publicat în forma actuală, situația complicându-se mult după arestarea lui Remus Niculescu, deoarece textul este scris

[124] *Ibid.*, f. 109.
[125] *Ibid.*, f. 110–111.
[126] *Ibid.*, f. 112.
[127] *Ibid.*, f. 72–77.
[128] *Ibid.*, f. 73.

aproape în totalitate de acesta[129]. V. Florea propune ca pentru redactarea definitivă a unei lucrări publicabile „să fie cooptat în calitate de coautor un alt colaborator [...] cartea trebuie restructurată şi rescrisă de pe alte poziţii decât cele de pe care este scrisă acum”[130]. În calitate de redactor la E.S.P.L.A., „Dragomir” informează şi el în 30 ianuarie 1960 cu privire la publicarea monografiei Grigorescu. Potrivit documentului redactat de Securitate şi semnat de „Dragomir”, E.S.P.L.A., prin redactorul-şef Mihai Şora, a decis ca G. Oprescu să semneze singur cartea[131]. Mai mult, în ciuda obiecţiilor celorlalţi redactori, Mihai Şora nu a consultat nici secţia C.C.–P.M.R., şi nici Ministerul Învăţământului şi Culturii, cartea tipărindu-se în continuare sub semnătură lui Oprescu[132].

În lumina noilor informaţii culese în acţiunea de verificare „Cercetătorii”, cpt. Albescu M. trasează un plan de măsuri, datat 10 februarie 1960, ce prevede: dirijarea agenţilor „Aurel Ionescu”[133] şi „Zola” pentru stabilirea manifestărilor duşmănoase ale lui G. Oprescu şi ale apropiaţilor săi, în special cei din afara Institutului[134], posibilitatea introducerii tehnicii operative în casa lui Oprescu[135], identificarea tuturor persoanelor care se disting în decursul acţiunii ca potenţiali martori, obţinerea de materiale compromiţătoare care vor fi fotocopiate[136]. Ca urmare a noului plan, în luna februarie „Aurel Ionescu” informează cu privire la un articol semnat de Oprescu şi publicat în revista *Museum* a U.N.E.S.C.O.[137] iar „Zola”, la cererea ofiţerului de Securitate, dă o notă despre pregătirea ştiinţifică a lui Oprescu[138]. Plecând de la discuţiile din Academie de pe marginea tratatului de *Istoria României* şi critica profesorului potrivit căruia partea de arheologie poate fi redusă la doar 100 de pagini, „Zola” subliniază proasta impresie lăsată celorlalţi cercetători de către Oprescu. Agentul pune gafa pe seama faptului că Oprescu nu a studiat istoria artei şi „nu şi-a însuşit această disciplină ştiinţifică în chip normal, ci a devenit istoric pentru că, avar fiind îşi investea banii rămaşi din leafa de profesor de limba franceză în obiecte de preţ, de artă în special, asupra valorii cărora nevrând să se înşele, a fost obligat să se documenteze [...]. Cunoştintele sale sunt unele de «connaisseur», nu de om de ştiinţe şi e mult amatorism în tot ce face”. Prietenia cu Henri Focillon şi N. Iorga l-au ajutat să progreseze în carieră iar Focillon i-a rescris multe capitole din lucrările publicate în Franţa, în 1925–1932[139]. „Zola” spune că Oprescu nu este capabil să teoretizeze şi nu îl interesează estetica şi filosofia. „Este ca un bun anticar mai curînd decît ca un adevărat istoric de artă. În ceea ce priveşte interpretarea ştiinţifică a istoriei în genere şi a istoriei artei în special, îi rămîne pe de-a întregul exterioară chiar cînd încearcă să o adopte, după insistenţele unora din colaboratorii săi şi face mari greşeli ideologice în chip curent”[140].

În februarie 1960, Direcţia a III-a M.A.I., informaţii interne, hotărăşte preschimbarea dosarului de verificare „Cercetătorii” în dosar de grup, G. Oprescu, T. Voinescu şi M. Berza fiind suspecţi de „activitate de agitaţie contrarevoluţionară”[141]. Ca urmare a acţiunii de verificare, activitatea duşmănoasă a „Cercetătorilor” a fost confirmată iar Teodora Voinescu a fost arestată şi deferită justiţiei. La procesul acesteia, Oprescu şi Berza au depus mărturie pentru apărare, spunând că este nevinovată[142]. La 1 martie 1960, Cabinetul II al M.A.I. primeşte o notă de zece pagini în care sunt prezentate informaţiile obţinute

---

129 *Ibid.*, f. 75.
130 *Ibid.*, f. 77.
131 *Ibid.*, f. 103–104.
132 Stelian Tănase, *op. cit*, p. 437–438. Mihai Şora povesteşte cum a decis împreună cu Oprescu să publice volumul sub semnătura unică a profesorului, urmând ca după eliberarea lui Remus Niculescu volumul să fie reeditat sub numele ambilor autori. După ieşirea din închisoare, Mihai Şora i-a propus lui Niculescu să restabilească adevărul cu privire la adevăratul autor al monografiei Grigorescu, însă acesta a refuzat.
133 A.C.N.S.A.S., Fond Informativ, dosar 195837, vol. 1, f. 25–26. Conform dosarului acţiunii informative desfăşurate asupra lui Remus Niculescu, „Aurel Ionescu” era dirijat încă din noiembrie 1959 pe lângă Oprescu: „Agentul a primit sarcina ca folosindu-se de relaţiile de serviciu pe care le are cu Institutul de Istoria Artei al Academiei să meargă acolo să discute cu Oprescu Ghe. şi ceilalţi, să-şi creeze relaţii mai multe şi de încredere reciprocă, întrucît după afirmaţiile agentului, acolo «totul se pare că-i putred de sus pînă jos»”.
134 Id., Fond Informativ, dosar 3608, vol. 1, f. 36.
135 *Ibid.*, f. 36–37.
136 *Ibid.*, f. 37.
137 *Ibid.*, f. 102.
138 *Ibid.*, f. 98–101.
139 *Ibid.*, f. 99.
140 *Ibid.*, f. 100. Cuvintele lui „Zola” vor apărea două decenii mai târziu, sub semnătura lui Ion Frunzetti, în prefaţa scrisă de acesta la antologia lui Alexandru Busuioceanu, *Scrieri despre artă*, Bucureşti, 1980, p. 11–16. Frunzetti scria despre Oprescu în aproape aceiaşi termeni pe care îi folosise în nota informativă din 1960. Profesorul rămânea pentru el un amator priceput, propulsat în carieră de N. Iorga: „colecţionar de artă pasionat, «connaisseur» în adevăratul înţeles al cuvântului, avea însă oroare de tot ce mirosea a estetică, a teoretizare, a filosofie”.
141 *Ibid.*, f. 9.
142 *Ibid.*

despre G. Oprescu[143]. Documentul descrie ostilitatea lui Oprescu față de regim și modul în care aceasta exercită conducerea Institutului de Istoria Artei. Problema principală era că primește în Institut „elemente dușmănoase” ce desfășoară activități contrarevoluționare. Informațiile privitoare la Oprescu provin din notele date de agenții „Silviu”, „Aurel Ionescu”, „Zola”, „Dragomir” și din referatul scris de Vasile Florea pentru monografia Grigorescu. Sunt enumerate afirmațiile dușmănoase făcute de profesor de-a lungul timpului, greșelile științifice și abaterile ideologice din lucrările pe care le scrie. Nota pune accent pe atitudinea lui Oprescu vizavi de cercetătorii din Institut arestați sau condamnați „pentru activitate contrarevoluționară cu caracter de agitație dușmănoasă”: Remus Niculescu, Theodor Enescu, Teodora Voinescu și tentativele profesorului de a interveni pentru eliberarea lor[144].

Fig. 12. Theodor Enescu, I.I.A.G.O.

Continuând pe acest fir al verificărilor, agentul „Aurel Ionescu” este întrebat despre ecoul stârnit de procesul Noica–Pillat și sentințele primite de Remus Niculescu și Theodor Enescu în urma condamnării la câte șapte ani de închisoare corecțională[145]. Dosarul lui Remus Niculescu arată că „Aurel Ionescu”, „Zola” și „Petrică” fuseseră deja întrebați despre asta în acțiunea informativă îndreptată asupra sa[146]. În data de 16 martie 1960, la două săptămâni după citirea verdictului, „Aurel Ionescu” relatează că sentințele sunt comentate în mod favorabil de angajații Muzeului de Artă al R.P.R. și al M.I.C., fiind considerate drepte și meritate. De cealaltă parte, cei din grupul profesorului Oprescu, ca și el însuși, „nu comentează în nici un fel

143 *Ibid.*, f. 204–213.
144 *Ibid.*, f. 210.
145 Stelian Tănase, *op. cit.*, p. 371.
146 A.C.N.S.A.S., Fond Informativ, dosar 195837, vol. 1, f. 21–22, f. 27–28; Idem, dosar 258905, vol. 2, f. 10. Într-o notă din 29 decembrie 1959, „Aurel Ionescu” spune că G. Oprescu este consternat de arestarea lui Remus Niculescu. La 15 ianuarie 1960, „Zola” având sarcina „de a stabili atmosfera din Institutul de Istoria Artei, legată de arestarea lui Remus Niculescu”, relatează că soția acestuia i-a spus că se așteptau la arestare. Oprescu încearcă să intervină în favoarea lui și a lui Theodor Enescu. Într-o discuție cu Amelia Pavel, Mircea Popescu și sursa (n.n. „Zola”), Radu Bogdan s-a arătat foarte afectat de situație. La 21 ianuarie 1960, „Petrică” informează că a aflat de la Petre Oprea că Remus Niculescu a fost arestat pentru că, după o călătorie la Paris, a adus cu sine un manuscris Noica. În dosarul Ameliei Pavel se găsește o notă dată de „Aurel Ionescu” chiar a doua zi după încheierea procesului Noica–Pillat. Agentul spune că a aflat de la Petre Oprea că motivul trimiterii în judecată a lui Niculescu a fost faptul că acesta i-a trimis, prin mandat poștal, 300 de lei lui Constantin Noica. Agentul primește sarcina „să țină în permanență legătura cu GHE. OPRESCU și cei din anturajul acestora, mai ales acum cînd abia s-a judecat procesul lui R. NICULESCU T. ENESCU și a fost eliberată TEODORA VOINESCU, pentru a stabili dacă OPRESCU GHE. și gașca lui nu se dedau și la alte acțiuni dușmănoase”.

aceste evenimente, deşi sursa a încercat să discute cu unii dintre ei”[147]. Potrivit lui „Aurel Ionescu”, implicarea cercetătorilor din Institut în acest proces a făcut ca prestigiul şi autoritatea lui Oprescu să fie ştirbite: „nu se mai bucură în aceeaşi măsură nici de manifestările de simpatie şi stimă de care avea parte ori de câte ori apărea cu prilejul unor manifestări artistice”[148]. Informând cu privire la aceeaşi problemă, „Maria Săndulescu”[149]/Cornelia Ştefănescu[150], cercetătoare a Institutului de Istorie Literară şi Folclor, oferă la 21 iunie 1960 o notă despre o discuţie purtată cu Mihai Florea de la Institutul de Istoria Artei. De la acesta a aflat că după ce Remus Niculescu a fost arestat, G. Oprescu a ajutat-o cu bani pe soţia lui, Ioana Niculescu, însă după condamnare, profesorul i-a cerut doamnei Niculescu să nu-l mai viziteze[151].

În aprilie 1960, Cpt. Petrea Ioan îi cere informatorului „Aurel Ionescu” noi informaţii despre situaţia Teodorei Voinescu după achitarea sa în instanţă şi despre donaţiile făcute de Oprescu Academiei[152]. Agentul dă trei note informative. Potrivit lui „Aurel Ionescu”, decizia M.I.C. de a nu o reîncadra pe Teodora Voinescu a creat rumoare. De la muzeograful Ştefan Diţescu ştie că Oprescu încearcă să remedieze situaţia: „[....] profesorul se luptă s-o ajute dar [...] în momentul de faţă nu are suficientă putere”[153]. De asemenea, sursa a aflat de la angajaţii din M.I.C., Petre Oprea şi Mircea Deac, că în situaţii delicate precum cea provocată de procesul Noica–Pillat, Oprescu obişnuieşte să doneze părţi din colecţia sa de artă pentru a obţine îngăduinţa autorităţilor şi pentru a-şi consolida influenţa şi prestigiul. Astfel, pentru a o ajuta pe Teodora Voinescu şi pentru a-şi crea o imagine publică favorabilă, profesorul a donat câteva sute de gravuri: „În jurul acestui fapt, oamenii din anturajul său fac imediat vîlva necesară, se publică uneori o mică notiţă în presă iar la Academie i se aduc mulţumiri oficiale şi scrise. În felul acesta reuşeşte să capteze nu numai interesul unor anumite oficialităţi dar obţine din partea acestora şi un anumit credit moral pe care apoi ştie să-l folosească”[154]. „Aurel Ionescu” spune că în preajma arestării lui Remus Niculescu, G. Oprescu a donat Academiei o parte din corespondenţa cu personalităţi marcante ale culturii mondiale iar în 20 martie 1960, după condamnarea lui Niculescu şi eliberarea Teodorei Voinescu, a donat în jur de 5000 de gravuri[155]. La următoarea întâlnire, cpt. Petrea îi cere agentului să lămurească câteva chestiuni sesizate cu ocazia publicării, în 8 aprilie, a unui articol în ziarul *Contemporanul* despre „gestul patriotic” al lui Oprescu de a dona Academiei colecţia sa. Astfel, „Aurel Ionescu” explică faptul că deşi profesorul şi-a donat întreaga colecţie de 10 000 de piese, doar 500 au fost încredinţate Academiei, restul rămânând în custodia lui Oprescu, în casa ce va deveni muzeu după moartea sa. Agentul adaugă că, deşi „colecţia are caracter de colecţie publică, bucurîndu-se ca atare, de toate avantagiile oferite de lege”, aceasta este cu greu vizitată de public, Oprescu fixând „un orar foarte puţin «patriotic» de 1 oră, numai duminica, imediat după ora prânzului, cînd, de fapt, nimeni nu merge să vadă muzee”[156]. Concluzia agentului este că materialul din *Contemporanul* „nu corespunde realităţii şi că cu această ocazie prof. G. Oprescu a folosit presa spre a-şi crea popularitate şi a înşela opinia publică”[157]. În 25 aprilie şi 25 mai, „Aurel Ionescu” oferă noi informaţii ofiţerului de Securitate. El vorbeşte despre prestaţia slabă a lui G. Oprescu de la şedinţa festivă a Institutului „N. Grigorescu” şi U.A.P. dedicată lui Lenin şi aminteşte că Mircea Popescu îi scrie de multe ori discursurile. În urma acestei informări Cpt. Petrea recomandă luarea lui Popescu în studiu pentru recrutare[158]. Sursa mai informează şi cu privire la presiunile profesorului pentru ca Eugen Schileru să fie angajat la Institutul de Istoria Artei, numirea sa fiind ca şi acceptată. Nu acelaşi succes îl are în ceea ce o priveşte pe

[147] Id., dosar 3608, vol. 1, f. 94.

[148] *Ibid*., f. 95.

[149] Deconspirarea „Mariei Săndulescu” ca fiind cercetătoarea Cornelia Ştefănescu este făcută de I. Oprişan în lucrarea sa *Asaltul cetăţii. Dosarul de securitate a lui G. Călinescu*, Bucureşti, 2015, p. 65. Deşi multe informaţii din dosarul lui Călinescu conduc la concluzia identificării agentei „Maria Săndulescu” drept Cornelia Ştefănescu, domnul Oprişan nu face o trimitere explicită la documentele pe care se întemeiază această identificare. Menţionez că neconcordanţa mi-a fost semnalată de domnul Andrei Niculescu, căruia îi mulţumesc pe această cale.

[150] Stelian Tănase, *Anatomia...*, p. 141–144. Cornelia Ştefănescu, colegă cu Dinu Pillat la Institutul lui G. Călinescu, a fost şi ea arestată în ancheta privitoare la manuscrisul romanului *Aşteptând ceasul de apoi*, scris de Pillat. Cercetătoarea a fost eliberată pentru că soţul său era ofiţer şi profesor la Academie.

[151] A.C.N.S.A.S., Fond Informativ, dosar 3608, vol. 1, f. 83; dosar 195837, vol. 1, f. 24: Conform lui „Aurel Ionescu” sprijinul financiar acordat familiei Niculescu ar fi fost jumătate din suma pe care Oprescu a încasat-o ca drepturi de autor pentru monografia Grigorescu.

[152] *Ibid*., f. 88–91.

[153] *Ibid*., f. 89f.

[154] *Ibid*., f. 89v.

[155] *Ibid*.

[156] *Ibid*., f. 88f.

[157] *Ibid*., f. 88v.

[158] *Ibid*., f. 87.

Teodora Voinescu, a cărei colaborare la o lucrare a Institutului a fost respinsă, în ciuda insistenţelor lui Oprescu[159]. La 30 iunie 1960, „Aurel Ionescu" revine cu o nouă notă în care informează cu privire la angajarea cu jumătate de normă a Teodorei Voinescu la Institutul de Istoria Artei, fapt confirmat de soţul acesteia, de Ion Frunzetti şi de Petre Oprea.

Fig. 13. Eugen Schileru, I.I.A.G.O.

În 13 iunie 1960, „Zola" pune la dispoziţia Securităţii o notă informativă. El relatează o discuţie dintre Oprescu şi câţiva colaboratori ai săi, printre care Barbu Brezianu şi Mircea Popescu, în care se vorbea despre ştirile de la Radio Londra. Agentul enumeră câteva comentarii nepotrivite, menite să îl pună pe Oprescu într-o lumină proastă. Referindu-se la conflictele din Africa, spune: „[…] va fi vai de capul albilor care mai au interese pe la ei. Vă închipuiţi cu cîtă plăcere omoară negrii un alb. […] Or să se macine apoi între ei. Afară doar dacă n-o ajunge la ei comunismul, că atunci îi împiedică să se bată. Numai că... ce-au fost ei colonizaţi de capitalişti, dar cînd or fi la ei comuniştii au să vadă ei ce-nseamnă cu adevărat să fii colonizat. Au să se sature!"[160]. Vorbind despre comunism, Oprescu opinează că acesta semănă foarte mult cu creştinismul timpuriu, iar „deşi personal e în afara religiei, nu poate să nu recunoască faptul evident că creştinismul este în prezent singura forţă capabilă să opună ceva comunismului, singura doctrină care-i ţine piept"[161].

Agentul „Dragomir"/Raoul Şerban, redactor la Editura Meridiane, dă, în data de 8 septembrie 1960, o notă despre situaţia monografiei Grigorescu şi plăţile făcute de editură autorilor G. Oprescu şi Remus Niculescu[162]. După condamnarea lui Niculescu, editura a cerut ca primul volum, scris în întregime de el, să fie rescris de către Oprescu, însă profesorul a făcut o simplă operaţie de stilizare, fără să se atingă de conţinutul criticat de redactorii editurii, ca fiind necorespunzător din punct de vedere ideologic. „Dragomir" detaliază şi problema plătirii drepturilor de autor. Editura a plătit 23 702 lei drepturi de autor lui Remus Niculescu şi 12 616 lei lui G. Oprescu. În urmă condamnării lui Niculescu şi deciziei M.I.C. ca G. Oprescu să rescrie părţile celui dintâi, s-a soluţionat ca sumele plătite ca drepturi de autor lui Niculescu să fie

[159] *Ibid.*, f. 86.
[160] *Ibid.*, f. 84.
[161] *Ibid.*, f. 85.
[162] *Ibid.*, f. 79–81.

considerate pierderi nerecuperabile, acoperite din fondurile editurii: „Formele de plată sînt pe cale a fi întocmite, urmînd ca în cel mai scurt timp (probabil la 15 oct. a.c) drepturile plătite deja odată coautorului cărţii, Remus Niculescu, să fie din nou plătite lui G. Oprescu”[163]. La 23 septembrie 1960, agenta „Ana Ionescu” oferă din propria iniţiativă o informare despre discuţiile purtate în colectivul Editurii Meridiane în jurul volumului al II-lea al monografiei Grigorescu şi despre atitudinile luate de Raoul Şorban – informatorul „Dragomir” – în această privinţă[164]. Potrivit acestuia, volumul „are pagini net antisemite şi reacţionare. [...] pentru asemenea pasaje, Oprescu ar fi fost decorat de rege şi mareşal”. Astfel, Şorban crede că analizele lui Oprescu sunt inadmisibile pentru că în interpretarea picturilor lui Grigorescu, autorul face consideraţii rasiste, tot volumul fiind reacţionar.

Cpt. de Securitate Albescu M. redactează o notă de sinteză privind stadiul acţiunii de grup „Cercetătorii”, datată 23 septembrie 1960[165]. Nota este foarte lungă şi reproduce aproape integral notele informative obţinute de la „Aurel Ionescu” şi „Zola” despre ştirbirea prestigiului profesorului după arestarea lui Niculescu şi Enescu, donaţiile făcute Academiei, articolul din *Contemporanul*, despre sprijinul financiar acordat de Oprescu soţiei lui Remus Niculescu, eforturile depuse pentru reprimirea în Institut a Teodorei Voinescu, angajarea lui Eugen Schileru şi afirmaţiile privitoare la conflictele din Africa. Între această notă de sinteză şi hotărârea de închidere a acţiunii informative „Cercetătorii”, se intercalează o notă a lui „Zola”. El evaluează prestaţia publică a lui G. Oprescu, cu ocazia vizitei în România a lui Mikhail Alpatov. Spune că Oprescu a avut o serie de intervenţii nefericite: l-a întrerupt încontinuu cu completări şi sugestii. „Vorbind mult şi cu suficienţă, inconştient de ce spune, a făcut multora din asistenţă o impresie de totală iresponsabilitate, datorită progresivului său ramolisment, vizibil în chip dureros”[166]. Ca urmare a acestei informări, Lt. Col. A. Olimpiu îi trasează agentului sarcina de a semnala orice aspect negativ din comportarea lui Oprescu, întrucât are mari posibilităţi informative fiind unul din colaboratorii apropiaţi ai acestuia.

Dosarul de grup „Cercetătorii” este închis în 24 octombrie 1960 iar pe numele Oprescu, Voinescu şi Berza sunt deschise acţiuni informative individuale[167]. Ca urmare a investigaţiilor desfăşurate pe parcursul a trei ani şi zece luni, lucrătorul operativ Duma Teodor şi şeful biroului Cpt. Petrea Ion constată că cei trei cercetători nu desfăşoară activitate duşmănoasă în grup, ci fiecare la locul lui de muncă şi fiecare cu alt anturaj. Ca urmare a acţiunii, s-a constatat că G. Oprescu se manifestă potrivnic regimului R.P.R., dă cercetătorilor indicaţii de a întocmi lucrări nemarxiste şi anti-ştiinţifice, pune rezoluţii cu conţinut reacţionar pe lucrări, sprijină elementele duşmănoase din Institut şi familiile unor condamnaţi vinovaţi de activitate contrarevoluţionară.

„Cercetătorul” (1960–1962)

În noiembrie 1960, este deschisă, pe numele lui G. Oprescu, acţiunea informativă individuală „Cercetătorul”. Principalul obiectiv era studierea profilului ideologic al profesorului, aşa cum reieşea din textele sale, din lucrările coordonate de el ca director de Institut şi din afirmaţiile făcute de acesta în circumstanţe oficiale sau private. Informatorii erau instruiţi să ofere date despre atitudinea lui Oprescu faţă de regim, despre modul în care îşi exercita autoritatea în breasla istoricilor de artă, despre relaţiile sale cu intelectualii „duşmănoşi”, precum Remus Niculescu, Theodor Enescu, Teodora Voinescu şi despre sprijinul profesional şi financiar acordat acestora. Pentru documentarea acţiunii, numărul de informatori creşte. Pe lângă vechii agenţi, „Zola”/Ion Frunzetti, „Aurel Ionescu” şi „Dragomir/Raoul Şorban”, apar o serie de informatori ocazionali, ale căror identităţi nu sunt cunoscute, şi „Lucian Oprea”, identificat în documentele Securităţii drept Mircea Popescu[168].

[163] *Ibid*., f. 81.
[164] *Ibid*., f. 78.
[165] *Ibid*., f. 196–199.
[166] *Ibid*., f. 71.
[167] *Ibid*., 3–7.
[168] *Ibid*., f. 43 şi f. 87. Identitatea lui „Lucian Oprea” este dezvăluită într-o notă a Lt. Bărbat din 22 septembrie 1962. „Agentul «Lucian Oprea» fiind director adjunct la Institutul de Istoria Artei, unde G. OPRESCU este director, se întâlneşte zilnic cu obiectivul. Influenţarea care se poate exercita cu aceasta este uşurată şi de faptul că G.OPRESCU are oarecare afecţiune faţă de agent. Prin materialul informativ, rezultă că agentul «este singurul pe care G.OPRESCU îl ascultă uneori»”. Mircea Popescu intrase în atenţia ofiţerilor de Securitate încă din noiembrie 1960, în urma unei note date de „Aurel Ionescu”, în care dezvăluia că Popescu îi scrie uneori discursurile lui Oprescu. Cpt. Petrea I. nota în subsolul notei: „MIRCEA POPESCU va fi luat în studiu pentru recrutare” cf. *Ibid*., Fond Informativ, dosar 392571 şi Fond Reţea, dosar 44012, Mircea Popescu a fost folosit în acţiuni informative în intervalul 1961–1967.

Primele două informări din dosarul „Cercetătorul" apar în noiembrie şi decembrie 1960. Cea din noiembrie, a cărei sursă nu este indicată, informează cu privire la o discuţie dintre Oprescu şi Elena Purica, secretara Secţiei de Literatură, Artă şi Folclor a Academiei, în care profesorul se plângea de blocarea plecării sale şi a lui M. Popescu la Academia din Praga şi reclama lipsa participărilor Institutului la evenimentele ştiinţifice din străinătate[169]. În 19 decembrie 1960, ca urmare a sarcinii primite în luna octombrie de a-l supraveghea pe Oprescu, „Zola" informează cu privire la critica adusă de profesor *Tratatului de Istoria României*. Potrivit lui „Zola", acesta a spus că marxismul este prost aplicat şi că „în interpretarea fenomenelor istorice, lucrurile se judecă mai subtil decât o fac cei de la istorie (*n.n., I.A.*, Institutul de Istorie); dacă vrei să faci «marxism-leninism» peste noapte, aici ajungi"[170].

La 28 decembrie 1960, maiorul de Securitate Duma Tudor redactează un plan de măsuri, cu termen de finalizare iunie 1961, care urmărea „lucrarea activă a obiectivului şi [...] clarificarea într-un timp cât mai scurt posibil a acţiunii «Cercetătorul»"[171]. Planul prevedea: dirijarea în continuarea a agenţilor „Zola" şi „Aurel Ionescu" pe lângă Oprescu, ascultarea timp de o lună a telefonului urmăritului, instalarea tehnicii operative în locuinţa sa, obţinerea manuscrisului volumului II din monografia lui Grigorescu şi a altor lucrări semnate Oprescu ce puteau avea „caracter naţionalist-şovin şi defăimător la adresa artei noi R.P.R.". Pentru verificarea preocupărilor şi legăturilor lui Oprescu din afara Institutului, obiectivul va fi supravegheat operativ timp de 15 zile[172]. Documentele ataşate dosarului „Cercetătorul" nu prezintă nici un indiciu cum că ar fi fost vreodată introdusă tehnică operativă în domiciliul său, că telefonul ar fi fost ascultat sau că Oprescu ar fi fost filat.

În intervalul februarie–august 1961, agenţii Securităţii au furnizat 9 note informative: „Zola" şi „Aurel Ionescu" câte două, restul de cinci fiind date de informatori care apar acum pentru prima dată. La 27 februarie 1961, „Costin Mironescu", identitate necunoscută, informează cu privire la aniversarea de 80 de ani a lui G. Oprescu, pentru care profesorul însuşi a aranjat să-i apară un volum omagial. De asemenea, el vrea să deschidă o expoziţie cu colecţiile donate Cabinetului de Stampe al Academiei[173]. O lună mai târziu, acelaşi agent transmite o nouă informare despre intervenţiile lui Oprescu pentru angajarea la Biblioteca Academiei a lui Radu Ionescu, „element putred, care a ispăşit anul trecut o condamnare. Prof. G. Oprescu a anunţat chiar că el îşi va dona colecţiile de desene şi gravuri preţioase Bibliotecii Academiei R.P.R., dar numai cu condiţia să fie angajat Radu Ionescu" [174].

În 17 martie 1961, agentul „Radu I."/Vasile Florea[175], redactor al monografiei Grigorescu, oferă o notă informativă despre primul volum al acesteia[176]. În cadrul unor discuţii pe marginea lucrării, Oprescu i-a spus agentului că nu cunoaşte în literatura română de specialitate o carte scrisă cu mai mult talent decât cea semnată de Remus Niculescu, de aceea regretă implicarea lui în procesul Noica. „Radu I." i-a pus în vedere să elimine din lucrare trimiterile la textele Teodorei Voinescu, lucru pe care Oprescu l-a făcut doar după multe insistenţe. Reiterând critica formulată de Raoul Şorban, agentul „Radu I." atrage atenţia asupra evidentului antisemitism al capitolului despre portretele de evrei realizate de Grigorescu, în care „rezultă nu numai sentimentele exteriorizate şi cu alte ocazii de Gh. Oprescu, dar care atribuie şi marelui pictor aceleaşi sentimente şi idei ale antisemitismului, de care Grigorescu a fost străin"[177]. În privinţa comportamentului lui Oprescu vizavi de cercetătorii din Institut, agentul spune că „are o atitudine de-a dreptul despotică. Pe Barbu Brezianu îl umileşte, adresându-i injurii şi repezindu-l fără menajamente chiar în prezenta altora, şi în speţă, în prezenţa sursei". În încheierea notei, cpt. Lesciuc menţionează că în mod normal agentul nu are posibilităţi pe lângă Oprescu, însă este chemat des de acesta pentru că are în lucru la Editura Meridiane monografia Grigorescu căreia îi face referatul. Agentului i se trasează sarcina de a semnala orice manifestare duşmănoasă a profesorului[178]. Cu o lună în urmă, în 2 februarie 1961, pe când Vasile Florea era luat în studiu pentru recrutare, agentul „Anton" îi face un portret pozitiv, din care rezulta devotamentul redactorului faţă de

[169] *Ibid*., f. 70.
[170] *Ibid*., f. 69.
[171] *Ibid*., f. 31.
[172] *Ibid*., f. 32.
[173] *Ibid*., f. 68.
[174] *Ibid*., f. 64.
[175] Id., Fond Reţea, dosar 46699, f. 11–16: Proaspăt recrutat în data de 10 martie 1961, în cadrul acţiunii de verificare „Cosmopolitul", desfăşurată asupra lui Ionel Jianu, Vasile Florea semna cu numele conspirative „Răduţ Ion" sau „Radu I(on)".
[176] Id., Fond Informativ, dosar 3608, vol. 1, f. 65–67.
[177] *Ibid*., f. 66.
[178] *Ibid*., f. 67.

regim şi intransigenţa sa ideologică. „Anton” nota: „Faţă de lucrările acad. G. Oprescu şi tov. PAUL C-TIN la care FLOREA a fost responsabil de carte, el a avut atitudini răspicate, arătînd, în referatele sale, greşelile ideologice, lipsurile de informaţie, greşeli, etc. [...] Acad. OPRESCU, deşi indispus de observaţiile lui FLOREA şi ale altor redactori a fost nevoit să ţină seama de ele. [...] FLOREA se consideră tare şi curat, cu nimic vulnerabil, avînd origină sănătoasă şi pregătire şi de aceea este dîrz, intransigent, cînd referă asupra manuscriselor ori când discută cu autorii”[179].

Fig. 14. K.H. Zambaccian, G. Oprescu, Radu Bogdan la Muzeul de Artă al R.P.R., c. 1950, B.A.R.

„Zola” revine în 15 aprilie 1961 cu două note din propria iniţiativă. În prima informează despre tentativa eşuată a lui Oprescu de a influenţa achiziţionarea de către Muzeul de Artă a unei broderii nord-africane, datate eronat ca fiind de secol XVI–XVII. Piesa aparţinea prietenului său, Constantin Ionescu-Mihăeşti, iar Oprescu a încercat să înlesnească tranzacţia deoarece are anumite obligaţii faţă de acesta. În următoarea notă, „Zola” informează despre demisia lui Nicolae Lupu din postul de director al muzeului Brukenthal din cauza relaţiilor tensionate cu Constantin Daicoviciu. Potrivit agentului, Oprescu l-a sfătuit să nu se joace cu demisia în socialism[180]. La rândul său, „Aurel Ionescu” dă două note informative în data de 20 aprilie. El relatează o discuţie purtată cu Ion Frunzetti despre donaţia făcută de G. Oprescu Academiei în scopul câştigării bunăvoinţei pentru angajarea la Institut a persoanelor pe care le agreează[181]. Agentul raportează şi o discuţie avută cu Ionel Jianu, în care acesta i-a povestit despre acţiunile lui G. Oprescu împotriva publicării cărţii sale, *Istorie a artelor plastice*. Sursa crede că Oprescu se opune apariţiei cărţii pentru că nu a fost scrisă de el, sau sub coordonarea lui[182].

În data de 14 iunie 1961, agentul „Lucian Oprea”/Mircea Popescu semnează prima sa notă informativă despre G. Oprescu[183]. Acesta îi face o scurtă caracterizare şi spune că Oprescu se bucură de prestigiu în străinătate. Datorită iniţiativei profesorului, dicţionarul artiştilor publicat la Leipzig a inclus în ultimele volume numele ale aproape tuturor artiştilor plastici români contemporani. A fost prieten cu mari personalităţi europene: Einstein, Marie Curie, Hendrik Lorentz, Henri Focillon. A fost un profesor metodic şi

179 Id., Fond Reţea, dosar 46699, f. 36.
180 Id., Fond Informativ, dosar 3608, vol. 1, f. 62–63.
181 *Ibid*., f. 59.
182 *Ibid*.,, f. 60.
183 *Ibid*., f. 54–58.

sever, taxând fără cruțare pentru cea mai mică greșeală[184]. O prețuiește pe Teodora Voinescu și crede că problemele acesteia din justiție au fost provocate de calomniile lui Marin Nicolau-Golfin. De aceea a și depus mărturie în apărarea ei la proces[185]. L-a susținut și pe Remus Niculescu pentru o vreme, însă a renunțat să o mai facă când a înțeles gravitatea faptelor comise de acesta[186]. Agentul spune că deși Oprescu nu este marxist, nu a fost, totuși, niciodată anti-marxist. Deși nu cunoaște suficient teoria marxist-leninistă a artei, este un susținător al realismului în artă și disprețuiește produsele artei moderniste[187]. În privința activității științifice are o serie de nemulțumiri: publicarea greoaie a lucrărilor, lipsa fondurilor, posturile insuficiente alocate Institutului, dificultatea cu care se pleacă în străinătate[188]. În ciuda tuturor neajunsurilor, Oprescu sprijină cultura nouă, și în țară, și în străinătate, mai bine decât mulți alții de seama și de formația lui: „Opera lui științifică, colecția lui de o excepțională valoare pe care o lasă toată statului, meritele sale de pedagog precumpănesc cu mult asupra unor scăderi și erori”[189]. Nota este însoțită de un comentariu olograf, probabil al Lt. Col. Olimpiu: „Să i se spună tov. Lesciuc că agentul său nu este sincer cel puțin în ce-l privește pe Oprescu și să ia măsuri de verificare a lui”[190].

La distanță de câteva luni, în luna noiembrie, locțiitorul șefului de direcție, Lt. Col. Olimpiu, emite o notă privind acțiunea „Cercetătorul”: „acțiunea a devenit o acumulare de materiale provenite de la mai multe organe, în timp ce personal lucrătorul care s-a ocupat de ea pînă în prezent, Mr. Duma T., nu a avut și nu are nici un agent”[191]. De asemenea, planul nu a fost îndeplinit, nici chiar în cele mai simple probleme, iar termenele au fost de mult depășite. De aceea se impun o serie de rectificări: organizarea materialelor în dosar – materialul din 15 aprilie furnizat de „Zola” despre Daicoviciu și Institutul de Arheologie nu are legătură cu Oprescu; luarea ca legături în acțiune a unor persoane pe care Oprescu le sprijină, cum sunt Ionescu-Mihăești, Maria Musicescu; dirijarea agenților „Radu Ion” și „Zola”; comunicare către ofițerul Lesciuc că agentul „Oprea Lucian” este nesigur, crearea unui agent propriu. Sarcinile asupra cărora trebuie să se concentreze sunt legăturile lui Oprescu cu diplomații occidentali; care sunt elementele dușmănoase pe care le sprijină; să se documenteze aspecte privind necinstea lui Oprescu, manifestată cu diferite ocazii, adunări, ședințe; activitatea deficitară în cadrul institutului, faptul că prezența lui acolo aduce numai prejudicii[192]. Cu toate acestea, se pare că nota elaborată de Lt. Col. Olimpiu nu a avut efect asupra acțiunii: frecvența informărilor scade, ajungând, între noiembrie 1961 și septembrie 1962, la un număr de trei note disparate. Una din ele este dată în aprilie 1962 de „Săndulescu Maria” de la Institutul de Istorie Literară și Folclor. Aceasta spune că cercetătorii din Institutul de Istoria Artei recunosc capacitatea intelectuală și interesul profesorului pentru cercetare, dar reclamă duritatea invectivelor lui. Nota acestei agente este una din cele trei informări în care se vorbește despre sau se face aluzie la viața intimă a lui Oprescu. Agenta reproduce zvonistica potrivit căreia orientarea sexuală era cea care îl făcea pe profesor să fie misogin și să-i favorizeze profesional pe tinerii cercetători[193]. Trebuie menționat însă că Securitatea nu a fost niciodată preocupată de acest aspect al vieții profesorului, urmărirea sa informativă nevizând aspecte ale vieții sale personale.

În septembrie 1962, în vederea închiderii acțiunii informative asupra profesorului, agentului „Oprea Lucian” i se cere o notă despre comportamentul lui Oprescu[194]. „Oprea Lucian” îl prezintă pe profesor într-o lumină favorabilă, reluând de fapt caracterizarea pe care i-o făcuse cu un an în urmă. Informează că Oprescu

---

[184] *Ibid*., f. 54–55.
[185] *Ibid*., f. 57.
[186] *Ibid*., f. 56.
[187] *Ibid*., f. 57.
[188] *Ibid*.1, f. 57–58.
[189] *Ibid*., f. 58.
[190] *Ibid*., f. 54.
[191] *Ibid*., f. 33f. Într-adevăr, toți agenții care au furnizat informații despre Oprescu de la trasarea planului de măsuri din decembrie 1960 și până în noiembrie 1961, erau surse ale altor ofițeri, deci nu ale celui care se ocupa de acțiunea „Cercetătorul”: „C. Mironescu” și „Aurel Ionescu” erau agenții Cpt. Petrea, „Radu Ion” și „Lucian Oprea” ai Cpt. Lesciuc și „Zola” al Lt. Col. Olimpiu. Singurul informator al Mr. Duma era „Vlad Ion”, care, fiind dirijat pe lângă alt obiectiv, amintește doar din întâmplare de G. Oprescu în două note informative despre edițiile școlii de vară de la Sinaia din 1961–1962. Informările sunt lipsite de importanță, relatând că profesorul și-a ținut prelegerea despre Grigorescu în limba franceză și că a intervenit după comunicarea unui cercetător din Iugoslavia spunând că în arta românească nu se poate vorbi despre o influență sârbă, ci despre un împrumut consimțit din partea românilor, „care nu erau niște imbecili”, ci pretindeau producții artistice după gustul lor propriu (*Ibid*., f. 50 și f. 52).
[192] *Ibid*., f. 33v.
[193] *Ibid*., f. 51.
[194] *Ibid*., f. 48–49.

a fost sărbătorit la împlinirea a 80 de ani, ocazie cu care i s-a tipărit un volum omagial şi a primit Steaua Republicii Populare Române, clasa I-a, lucruri care l-au mulţumit[195]. A fost auzit spunând că „viitorul este al comunismului" şi vorbind „despre marea operă culturală ce se înfăptuieşte". De asemenea, exprimă păreri ce susţin categoric realismul şi, în general, politica comunistă în artă. Este însă nemulţumit de faptul că în unele funcţii importante sunt menţinuţi oameni incompetenţi, consideră greşit faptul că el şi alţi colegi de-ai lui au fost pensionaţi în baza unei recente H.C.M., vrea ca cercetătorii să poată călători mai uşor în străinătate şi doreşte să le fie înlesnită angajarea şi promovarea unor buni specialişti care însă au dosare de cadre nesatisfăcătoare[196]. La 22 septembrie 1962, Lt. Bărbat redactează prima hotărâre de închidere a dosarului individual Oprescu, care însă nu este aprobată[197]. Potrivit comentariilor olografe de pe marginile filelor rezultă că hotărârea nu este aprobată din cauză că agentul „Lucian Oprea" este suspectat de nesinceritate iar materialele furnizate de el nu sunt credibile[198]. De altfel, formularul tipizat al hotărârii de închidere nici nu este complet, fiind păstrată doar prima filă, în care sunt enumerate mijloacele informative folosite în acţiune şi caracterul materialelor compromiţătoare din dosar[199]. Acţiunea informativă rămâne deschisă, dosarului fiindu-i adăugate până la finalul anului încă şase note informative date de agenţii Securităţii.

Tot în data de 22 septembrie 1962, „Popescu Ion"/Marin Nicolau-Golfin[200] dă o notă despre propunerea monografiei Grigorescu pentru Premiul de Stat[201]. Agentul informează că Emil Condurachi i-a povestit cum a fost rugat de Andrei Oţetea să facă un referat favorabil acestei lucrări. Potrivit agentului, Oţetea vrea să aranjeze premierea volumului în semn de recunoştinţă pentru încadrarea soţiei sale la Institutul lui Oprescu, deşi aceasta „habar nu are de istoria artei"[202]. Problema este că Oprescu este autor doar cu numele, toată lumea ştiind că volumul este de fapt scris de Remus Niculescu, condamnat la închisoare pentru şapte ani. De aceea Condurachi este speriat să nu se compromită redactând un referat pozitiv pentru o carte scrisă de un „duşman al poporului". „Popescu Ion" crede că, la presiunea lui Daicoviciu, Emil Condurachi va redacta până la urmă referatul. Agentul concluzionează: „După părerea mea şi cunoscînd sigur că volumul amintit este scris de NICULESCU REMUS, socot că premierea nu poate avea loc, fiindcă adevărul este cel relatat de CONDURACHI"[203]. Pentru clarificarea acestor aspecte, Lt. N. Nimara îi cere agentului „Oprea Lucian" o notă de lămurire. La 15 decembrie 1962, agentul explică faptul că monografia Grigorescu are două volume. Primul urma să îi revină lui Remus Niculescu iar cel de-al doilea profesorului Oprescu, lucru care s-a şi întâmplat. După arestarea şi condamnarea lui Niculescu, editura a pus problema publicării monografiei doar sub numele lui Oprescu. Pentru asta, Oprescu a redactat din nou capitolele lui Niculescu, volumul al doilea rămânând opera exclusivă a profesorului, atât ca documentare, cât şi ca redactare[204]. Dintr-o notă a lui „Zola" din 26 decembrie 1962, aflăm că, până la urmă, monografia Grigorescu nu a fost premiată iar Oprescu a suferit din cauza aceasta[205]. Câteva luni mai târziu, agentul „Vasile Oprea" informează cu privire la tensiunile dintre G. Oprescu şi Virgil Vătăşianu, şeful secţiei de istoria artei de la Filiala Cluj a Institutului de Istoria Artei[206]. Oprescu este nemulţumit din cauză că Vătăşianu a fost premiat cu premiul de stat, iar el nu, „cu toate că desfăşoară o muncă asiduă de îndrumare a lucrărilor şi cercetărilor de istoria artei", sugerând că dacă Vătăşianu n-ar fi rudă cu Constantin Daicoviciu, Condurachi şi Tudor Bugnariu „nu şi-ar permite comportarea uneori ireverenţioasă şi neacceptarea observaţiilor pe care dânsul (Oprescu, *n.n., I.A.*) i le face câteodată"[207].

---

195 *Ibid*., f. 48.
196 *Ibid*., f. 49.
197 *Ibid*., f. 41–43.
198 *Ibid*., f. 41–42.
199 *Ibid*., f. 42. Mijloacele informative au constat în folosirea agenţilor „Zola", „Şerban", „Aurel Ionescu", „Silvian" (probabil „Silviu") „Vlad Ion", „Săndulescu Maria". Materialele compromiţătoare constau în: sprijinirea elementelor duşmănoase pentru încadrare în Institutul de Istoria Artei, poziţionarea împotriva interpretării marxiste a artei, criticarea condiţiilor oferite de regimul democrat studierii şi conservării artei, folosirea colecţiei de artă pentru obţinerea de avantaje
200 Id., Fond Reţea, dosar 45417, f. 11. Angajament semnat în 27 noiembrie 1960.
201 Id., Fond Informativ, dosar 3608, vol. 1, f. 45–47.
202 *Ibid*., f. 46.
203 *Ibid*., f. 47.
204 *Ibid*., vol. 2, f. 44.
205 *Ibid*., f. 48.
206 *Ibid*., f. 58–59.
207 *Ibid*., f. 58.

Fig. 15. Vigil Vătăşianu, I.I.A.G.O.

La 19 decembrie 1962, Lt. Bărbat redactează o notă de stadiu a acțiunii informative individuale „Cercetătorul”[208] şi hotărârea de închidere a acesteia[209]. Rezumând acțiunea informativă, începută în 1957 ca acțiune de verificarea a grupului „Cercetătorii”, ofițerul enumeră principalele concluzii ale urmăririi: Oprescu sprijină „elemente duşmănoase” în Institut, critică marxismul în artă, face donații cu scopul cultivării prestigiului personal. Cu toate acestea „Lucian Oprea” relatează că în ultima vreme Oprescu a avut accese de simpatie pentru regimul comunist, spunând: „comunismul este singura filozofie care aplicată, poate să hrănească milioane de oameni”[210]. Lt. Bărbat concluzionează că singura sarcină potrivită pentru această acțiune informativă este influențarea lui Oprescu pentru ca la şedințele şi întâlnirile cu diverşi oameni de artă să fie mai precaut în declarații şi cuvântări. Ofițerul încheie nota scriind că luarea de măsuri împotriva lui Oprescu sau prelucrarea acestuia nu vor avea rezultate deoarece profesorul este „încăpățânat în concepțiile sale iar o demascare este inoportună în urma înaltei aprecieri care s-a dat activității sale”[211]. Închiderea dosarului „Cercetătorul” era motivată de faptul că „individul nu desfăşoară o activitate duşmănoasă organizată”, fiind doar încăpățânat, trăsătură de caracter ce i s-a accentuat odată cu vârsta[212]. Deşi abaterile sale sunt cunoscute de către conducerea Academiei, este lăsat la conducerea Institutului „datorită competenței sale profesionale şi a popularității de care se bucură”. De asemenea, după decorarea cu Steaua R.P.R., cl. I şi apariția volumului omagial, Oprescu pare să-şi fi schimbat atitudinea față de regim. Lt. Bărbat propune continuarea acțiunii de influențare prin agentul „Lucian Oprea” şi clasarea dosarului „Cercetătorul”. Propunerea este aprobată[213]. Cu toate acestea, până la emiterea notei de clasare, în ultimele zile ale lunii decembrie, sunt ataşate la dosar încă trei note informative date de agenții „Zola”, „I. Dragomir” şi „Leonid”[214].

[208] *Ibid.*, vol. 1, f. 188–195
[209] *Ibid.*, f. 214–217.
[210] *Ibid.*, f. 190.
[211] *Ibid.*, f. 191.
[212] *Ibid.*, f. 216.
[213] *Ibid.*
[214] *Ibid.*, vol. 2. f. 61. În data de 26 decembrie, agentul „Leonid” informează Securitatea cu privire la un articol din 1929, apărut în revista *Museion*, în care a fost publicată o fotografie a lui G. Oprescu împreună cu Konrad Adenauer. Fotografia, alături de traducerea articolului sunt ataşate la dosar, ambele documentând *Expoziția Internațională de mulaje de la Köln*, organizată de Oficiul Internațional al Muzeelor.

„Zola” informează cu privire la comportamentul lui G. Oprescu față de angajații Institutului şi de membrii organizației de sindicat[215]. Potrivit agentului, Oprescu se comportă „ca un monarh autocrat, care se ştie inamovibil şi intangibil, permițându-şi orice”[216]. Şi-a donat casa-muzeu Academiei R.P.R., cu condiția să fie angajat custode Radu Ionescu, nepot al lui Constantin Ionescu-Mihăeşti. Radu Ionescu depinde material în totalitate de profesor, „care-l tiranizează cu forța cu care un soț bătrân şi acru îşi gelozează femeia tânără şi fără resurse materiale proprii, în piesele de teatru cu aceste teme”[217]. Oprescu se face vinovat şi de transgresiuni organizatorice. Spre exemplu, în cursul unei şedințe de analiză a muncii profesionale şi sindicale în care cercetătorii tineri o criticau pe Amelia Pavel, profesorul a intrat, fără drept, şi a spus că în Institut conduce directorul şi că nu permite răspândirea „bîrfelilor” cerând să li se pună capăt[218]. Conform lui „Zola”, Oprescu a dovedit o atitudine de „duşmănie față de spiritul democrației sindicale, pe care n-o înțelege şi ale cărei aspecte exterioare nici măcar nu-şi mai dă acum osteneala să le păstreze”[219]. În încheierea notei informative, Lt. Col. de Securitate A. Olimpiu observă că deşi acțiunea informativă asupra lui Oprescu a fost închisă, aceste se menține în continuare pe o poziție duşmănoasă care este sesizată şi de alți agenți[220].

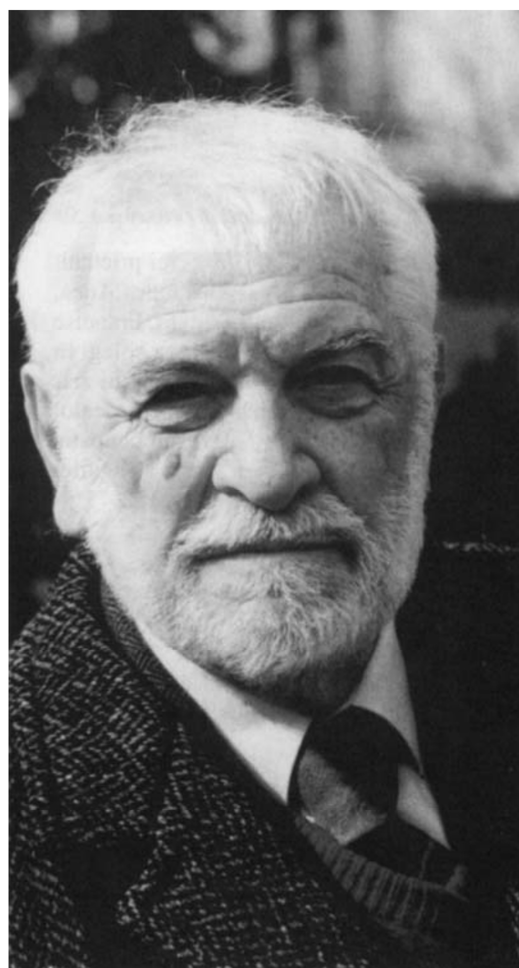

Fig. 16. Raoul Şorban, I.I.A.G.O.

În 29 decembrie 1962, agentul „I. Dragomir” furnizează o notă în care relatează o discuție purtată în 22 decembrie cu G. Oprescu şi M. Popescu despre editarea volumului de scrieri despre artă semnate de Tonitza[221]. Referindu-se la munca editorului, adică a agentului „I. Dragomir”, Oprescu critică folosirea sintagmei „burghezo-moşierime” şi spune că este incorectă afirmația potrivit căreia aceasta a frânat

[215] *Ibid*., f. 48–52.
[216] *Ibid*., f. 48.
[217] *Ibid*.
[218] *Ibid*., f. 50–51.
[219] *Ibid*., f. 51.
[220] *Ibid*., f. 52.
[221] *Ibid*., f. 46–47.

dezvoltarea culturii şi artei în România. Oprescu continuă, sugerând că măcar prudenţa ar trebui să îl facă pe „I. Dragomir" să fie mai reţinut, viitorul putând rezerva surprize precum revenirea la putere a „burghezo-moşierimii". Profesorul adaugă faptul că înţelege nevoia de a face concesii regimului, dar cu moderaţie: „iată de exemplu cazul lui MIRCEA POPESCU: crede oare sursa („I. Dragomir", *n.n., I.A.*) că MIRCEA POPESCU nu e nevoit să scrie şi să manifeste adesea opinii, să ia unele poziţii împotriva convingerilor sale? Se întîmplă să fie chemat «undeva» unde i se dau anumite «directive» cu care desigur nu este de acord, dar pe care trebuie să le respecte. Dar din propria lui iniţiativă, MIRCEA POPESCU nu se dă la burghezo-moşierime"[222]. Prin urmare, Oprescu îl sfătuieşte pe „I. Dragomir" să renunţe la excesul de zel în demascarea „burghezo-moşierimii", dacă vrea să devină colaborator permanent al Institutului de Istoria Artei. Lt. Col. Olimpiu notează în concluzii că trebuie „să se stabilească care sînt «adevăratele» convingeri politice ale lui MIRCEA POPESCU director adjunct al aceiaşi instituţie"[223]. Indiferent de comentariile ofiţerului Olimpiu, în ultima zi a anului 1962, este emisă nota de clasare a dosarului şi se dispune păstrarea sa la arhiva Serviciului „C", evidenţe, deoarece urmăritul „nu desfăşoară activitate duşmănoasă angajată". În schimb, acesta va fi menţinut în evidenţa elementelor duşmănoase[224].

După emiterea hotărârii de închidere şi de clasare, în intervalul 1963–1967, dosarul lui G. Oprescu continuă să primească o serie de note informative, adrese şi corespondenţă interceptată. Acestea nu apar în urma trasării unor noi sarcini sau a redeschiderii acţiunii informative, ci vin din inerţia muncii de agentură. Informările sunt date de agenţi cu sarcini pe lângă alte persoane, uneori fără legătură cu Oprescu iar profesorul apare ca personaj colateral, nefiind vizat direct. În decembrie 1962, „Victor" dă o notă informativă despre verificările pe care le face Academia în legătură cu monografia Grigorescu[225]. În urma unui control financiar intern din 1959, s-a găsit o situaţie neclară la Institutul de Istoria Artei. *Monografia N. Grigorescu* scrisă de R. Niculescu şi G. Oprescu, trecută în planul de lucru al Institutului, fusese angajată cu titlu schimbat – *Catalogul operei lui N. Grigorescu* – şi la Editura Academiei R.P.R., şi la Editura de Arte Plastice/ Meridiane iar R. Niculescu a primit aconturi substanţiale din drepturile de autor. Acest lucru nu a fost legal, pentru că, lucrarea fiind înscrisă în planul de lucru al Institutului, cercetătorul era deja plătit prin salariu pentru această muncă şi nu mai avea dreptul la o plată suplimentară. În problema responsabilităţii lui Oprescu vizavi de această neregulă, comisia instituită de conducerea Academiei a concluzionat că Oprescu, „om în vârstă, cu mari merite ştiinţifice, fusese fie indus în eroare de colaboratorul său, fie nu cunoştea toate dispoziţiile legale cu privire la salarii şi la drepturi de autor", vina aparţinând exclusiv lui R. Niculescu[226].

În aprilie 1964, Direcţia a II-a, contraspionaj, trimite Direcţiei a III-a, informaţii interne, o adresă prin care face cunoscută o discuţie dintre Oprescu şi cetăţeanul englez Johnstone K., aflat în vizită în R.P.R., în cadrul căreia profesorul s-a interesat de motivele pentru care nu se redeschide biblioteca engleză din Bucureşti[227]. Ofiţerul care a redactat textul subliniază faptul că „biblioteca engleză a fost închisă la cererea statului nostru, fiind folosită ca un loc de propagandă occidentală". În plus, cere Direcţiei a III-a date despre G. Oprescu, având în vedere faptul că, recent, a avut contacte cu diverşi diplomaţi străini. La 30 aprilie, Direcţia a III-a răspunde: „Acad. Oprescu Gheorghe, directorul Institutului de Istoria Artei al Academiei R.P.R., este luat în evidenţă la cap. II activi, deoarece a fost membru al Asociaţiei Amicii SUA şi a făcut parte din comitetul de conducere al Asociaţiei Româno-Olandeze. De asemenea, după 23 August 1944, a avut manifestări duşmănoase motiv pentru care a fost urmărit în acţiune informativă. Materialele fiind de mică importanţă, acţiunea a fost închisă şi elementul este luat în evidenţă. În prezent, nu este semnalat cu probleme deosebite"[228].

Ultimele trei note informative despre G. Oprescu apar după o pauză de mai mult de doi ani. În aprilie 1965, o sursă neidentificată a Securităţii informează cu privire la şedinţa de la Institutul de Istoria Artei, ţinută după moartea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, în care „Oprescu n-a fost pregătit să vorbească şi s-a bîlbîit într-o improvizaţie"[229]. La 21 iulie „Mircea Vasilescu" informează că, în ciuda vârstei de 85 de ani, G. Oprescu vine zilnic la Institut, participă la şedinţe şi urmăreşte realizarea lucrărilor. Este ajutat de Mircea Popescu şi este respectat de cercetătorii din subordine care îi solicită sfaturi în diverse probleme ştiinţifice[230]. Ultima notă, dată

[222] *Ibid*., f. 46–47.
[223] *Ibid*., f. 47.
[224] *Ibid*., vol. 1, f. 218.
[225] *Ibid*., vol. 2, f. 54–57.
[226] *Ibid*., f. 56.
[227] *Ibid*., f. 81.
[228] *Ibid*., f. 80.
[229] *Ibid*., f. 20.
[230] *Ibid*., f. 19.

în 23 august 1965, îi aparține lui „I. Dragomir", care repetă câteva informații pe care le știe de la Petru Comarnescu. Aflat în București pentru documentarea monografiei Brâncuși, istoricul Sidney Geist a discutat cu Oprescu, pe care l-a întrebat de ce l-a criticat pe Brâncuși iar Oprescu a răspuns că nu a făcut-o din convingere, „ci din «poruncă», din «interesele de propagandă ale partidului», că partidul «i-a ordonat» să-l înjure pe BRÂNCUȘI. Acum însă, când nu-i mai este interzis să-l laude pe BRÂNCUȘI, îl elogiază"[231].

În intervalul 1963–1966, Serviciul F de interceptare a corespondenței trimite Direcției a III-a, informații interne o serie de scrisori dintre G. Oprescu și diverși cetățeni din străinătate[232]. În cele din urmă, la 14 mai 1966, Direcția a III-a, informații interne, emite hotărârea de trecere în evidență pasivă a lui G. Oprescu[233]. După acest moment, la dosar sunt atașate încă două file: un rezumat al unei scrisori interceptate[234] și o notă informativă[235].

Fig. 17. Comisia de Expertiză și Inventariere a bunurilor artistice ale Casei Regale, ianuarie 1948, BAR (din stânga, primul rând, Aurel Bauh, G. Oprescu, Teodora Voinescu, rândul al doilea K.H. Zambaccian, Radu Bogdan, ultimul rând Emil Condurachi, Edgar Papu, Costin Ioanid).

[231] *Ibid*., f. 43.

[232] *Ibid*., f. 21–26 și f. 69–75. Într-o scrisoare din noiembrie 1963, Eugen Drăguțescu îi cere lui Oprescu monografiile unor artiști români pentru a le include în Enciclopedia italiană la care lucrează. Adaugă că îi pare rău că nu îl întâlnește pe Oprescu la congrese în străinătate. În decembrie 1963, Oprescu îi scrie lui Günther Ott propunându-i o colaborare la revista în limbi străine a Institutului de Istoria Artei. Îl avertizează însă că statul român este socialist iar concepțiile despre artă în România nu se potrivesc cu cele de la Bonn. Günther Ott îi răspunde câteva zile mai târziu, spunând că este de acord cu colaborarea și propune câteva subiecte pe care le-ar putea trata. Pe parcursul anului 1965, sunt interceptate 3 scrisori primite de Oprescu de la Marthe Pelletier, Henri Focillon și Ivonne Chalmers Wright. Marthe Pelletier îi returnează lui Oprescu câteva fotografii și-i mulțumește pentru cărțile trimise. Focillon îi scrie că a fost vizitat de o cercetătoare română de la Institutul de Istoria Artei, „dar n-am îndrăznit s-o întreb, deși am vrut s-o întreb de ce scumpul meu bătrîn prieten nu mai poate trece granița".

[233] *Ibid*., f. 16.

[234] *Ibid*., f. 82. La 4 iunie 1966, Oprescu îi scrie lui Olive Bond-Boby că a fost fericit să-l revadă pe Louis Hautecœur. Era probabil vorba despre o vizită a lui Hautecœur la București. Oprescu spune că a făcut tot posibilul ca acesta să se simtă bine și că cele trei conferințe ale sale au fost foarte frumoase și utile.

[235] *Ibid*., f. 18. Numele profesorului apare întâmplător în nota din 2 februarie 1967 a agentului „Trandafir Grigore" despre Max Guy, profesor la școala superioară de petrol și motoare din Paris, care a avut contacte cu Emil Condurachi și G. Oprescu în timpul vizitei sale de la București din luna ianuarie

Parcurgând documentele păstrate în arhiva Securității pe numele lui Oprescu şi ale colaboratorilor săi, ni se conturează portretul unui personaj autoritar, dificil, sceptic față de noua ordine socială, dar conştient de concesiile pe care trebuie să le facă regimului. Ilustrative sunt episoadele în care Oprescu îi reproşează lui Frunzetti că nu înțelege angajamentele făcute pentru a sluji Institutul şi cel în care îi explică agentului „Dragomir”/Raoul Şorban că trebuie să ştii până unde să mergi cu obediența, dar să rămâi precaut pentru că oricând se pot schimba lucrurile. Compromisurile ideologice şi acceptarea în Institut a unor oameni impuşi de partid, erau aşadar *quid pro quo*-ul în urma căruia G. Oprescu putea ține în serviciu numeroşi cercetători cu dosare proaste. Revelatoare în acest sens sunt mărturiile lui Alexandru Paleologu, Adinei Nanu şi Marcelei Focşa, care confirmă că „politica de cadre” a lui Oprescu era una deliberată şi atent gândită. Adina Nanu rememorează anii de colaborare cu profesorul din cadrul Institutul de Arte Plastice „Nicolae Grigorescu” şi Galeriei de Artă Universală de la Muzeul de Artă. Reflectând asupra concesiilor ştiințifice făcute de profesor, doamna Nanu explică: „În fond, era un om cumsecade... A fost menajat de conducerea comunistă pentru că era cunoscut în străinătate (lucrase la Liga Națiunilor), iar concesiile pe care le-a făcut regimului mi se par acum un sacrificiu personal care i-a permis să angajeze şi să ocrotească la Institutul de Istoria Artei al Academiei pe mulți tineri de valoare persecutați, ca Toto Enescu, Remus Niculescu şi mulți alții, care au supraviețuit astfel, continuându-şi activitatea de cercetare”[236]. Marcela Focşa, etnograf şi muzeograf, specialistă în artă populară, a lăsat o mărturie prețioasă despre afecțiunea pe care G. Oprescu le-o purta colaboratorilor săi. Ca muzeograf la Muzeul de Artă Populară în perioada 1945–1952, doamna Focşa a lucrat cu Oprescu şi Teodora Voinescu. De asemenea, a făcut parte din Comisia de expertiză şi inventariere a bunurilor artistice ale casei regale, aflându-se în subordinea Teodorei Voinescu. Într-un interviu din 2001 luat de sociologul Zoltán Rostás, Marcela Focşa îşi amintea de profesor astfel: „Oprescu era foarte afectuos. El, cum să spun, el nu arăta cât era de afectuos, şi cât de mult îşi iubea colaboratorii. [...] Teodora Voinescu a fost arestată doi ani de zile, dintr-o prostie. Pentru că nişte colegi de-ai ei au denunțat-o la Securitate că vorbeşte, că nu ştiu ce, că nu ştiu cum. [...] Dar, în sfârşit. După doi ani, nu s-a întâmplat nimica, a revenit la Institut. Şi Oprescu, când a întâlnit-o prima dată, a luat-o în brațe, şi a sărutat-o ca pe un copil al lui. Şi a zis: «vai, ce bine îmi pare că te-ai întors!» Era foarte afectuos, dar nu arăta”[237]. Alexandru Paleologu evocă şi el această latură a lui G. Oprescu, în interviurile cu Stelian Tănase. Povestind episodul ieşirii din închisoare şi întoarcerii în Institut, el spunea: „După ce am ieşit şi s-a aflat, ne-a vizitat d-na Musicescu, care era cercetătoare la Institutul de Istoria Artei. Zice: profesorul a aflat că eşti eliberat şi te cheamă la institut. Profesorul era George Oprescu. Acolo m-am revăzut cu foştii colegi, bucurie. Profesorul mă ia în brațe şi începe să plângă. Era un tip cam ciufut, dar foarte sentimental. Acum, zice, te duci la Dumitrescu-Mitocanu' şi-i spui să-ți facă formele să te angajez la Institut. M-am dus la Mitocanu' (şeful cadrelor de la Academie), aşa repede a făcut ce trebuia, şi a treia zi eram cercetător la Institutul de Istoria Artei, unde era deja Toto Enescu şi Remus Niculescu care veniseră cu primul lot de eliberați”[238].

Având în vedere toate acestea, se conturează întrebarea, care rămâne una deschisă pentru cercetări viitoare, cum a reuşit profesorul Oprescu să-şi păstreze influența şi să-şi permită în permanență nişte atitudini şi acțiuni ce par să fi fost deosebit de riscante? Strategia donațiilor către Academie şi primirea în Institut a unor cadre comuniste nu pot fi decât o parte din explicație.

Lărgirea perspectivei

Natura birocratică şi derularea, pe alocuri nearticulată, a muncii lucrătorilor din Securitate, a făcut ca unele materiale informative relevante pentru urmărirea lui Oprescu, obținute în cadrul altor acțiuni, să nu fi fost niciodată trimise ofițerului responsabil de urmărirea profesorului. Şi asta pentru că uneori ofițerii urmăreau doar îndeplinirea formală a unor cote şi planuri de măsuri. Desigur, în ciuda acestei aparente blazări birocratice, rezultatele acțiunilor Securității erau devastatoare atunci când erau folosite ca materiale de constrângere, pretexte pentru arestări sau când apăreau ca dovezi în procese politice. Demersul de completare a profilului lui Oprescu cu informații relevante extrase din alte dosare reclamă o cercetare minuțioasă şi de lungă durată în arhivele

[236] Adina Nanu, *Călătorie în jurul casei mele*, 2014, p. 38–42.

[237] Zoltán Rostás, *Marcela Focşa [extras din interviul publicat în Sala luminoasă, partea a II-a]: „Greu să spui că este numai negru sau numai alb”*, <http://www.cooperativag.ro/marcela-focsa-partea-a-doua-sala-luminoasa> accest în 17.07.2017.

[238] Stelian Tănase, *op. cit.*, p. 430–431.

Securităţii. Plecând de la datele biografice cunoscute despre G. Oprescu, am delimitat cercul colaboratorilor şi prietenilor foarte apropiaţi ai profesorului, însă treptat, odată cu citirea dosarelor, cercul s-a lărgit[239]. Pe măsură ce documentarea în arhivele C.N.S.A.S. se extinde, iese la iveală realitatea cotidiană a anilor 1950–1960 şi atmosfera pe care prezenţa insidioasă a Securităţii o întreţinea în cercurile intelectuale. Aproape toţi cercetătorii din Institutul de Istoria Artei erau verificaţi sau urmăriţi, o parte din ei erau foşti sau viitori deţinuţi politici, iar alţii erau agenţi ai Securităţii cu angajamente de informator. Desigur, categoriile se puteau suprapune, o singură persoană putând fi în acelaşi timp şi urmărit şi informator, de unde şi puterea extraordinară a Securităţii asupra unor oameni care aveau totul de pierdut.

Fig. 18. Radu Ionescu, I.I.A.G.O.

Informaţii preţioase despre destinul donaţiei Oprescu după moartea profesorului sunt oferite de câteva note informative găsite în dosarul de reţea al lui Radu Ionescu/„(Iancu) Saşa”[240]. „Saşa” informează cu privire la modul în care au fost îndeplinite prevederile testamentare ale lui G. Oprescu, care şi-a donat aproape întreaga avere Academiei, numită legatară universală[241], după cum urmează: casa-muzeu din

[239] Am consultat următoarele dosare: Radu Bogdan, Theodor Enescu, Vasile Florea, Ion Frunzetti, Radu Ionescu, Constantin Ionescu-Mihăeşti, Ionel Jianu, Marin Nicolau Golfin, Remus Niculescu, Alexandru Paleologu, Amelia Pavel, Eugen Schileru, Raoul Şorban, Virgil Vătăşianu, Simion Alterescu, Mihai Berza, Barbu Brezianu, Emil Lăzărescu, Mircea Popescu, Heinz Stănescu, Cornelia Ştefănescu, Teodora Voinescu.

[240] A.C.N.S.A.S., Fond Reţea, dosar 302877. Radu Ionescu a fost recrutat de Securitate în noiembrie 1962 prin metoda constrângerii „pe linia abaterii de inversiune sexuală” (vol. 1, f. 2–12). Semnează un prim angajament la 21 noiembrie 1962 şi un al doilea în 30 septembrie 1971, luându-şi numele conspirativ „Saşa”, obligându-se, într-o primă fază, să demaşte persoane cu orientare homosexuală din cercul său de cunoscuţi, fiind mai târziu însărcinat cu urmărirea unor diplomaţi americani şi britanici (vol. 1, f. 4–6). Rămâne agent al Securităţii până în 1989, cu note informative date lună de lună despre cetăţeni străini, artişti şi critici români, fiind uneori recompensat băneşte în preajma zilei sale de naştere (vol. 1, f. 29, 34–35, 37, 66, 86, 103).

[241] Alin Ciupală, *Testamentul*.... Varianta testamentului lui G. Oprescu, pe care o avem în acest moment la dispoziţie, este, după cum observă Alin Ciupală, o variantă de lucru a documentului. Datarea dublă, 29 septembrie 1958 şi aprilie 1962, pare a confirma unele din spusele informatorilor lui Oprescu, care semnalau faptul că profesorul anunţa în mod strategic donaţii de opere de artă în scopul întăririi poziţiei şi influenţei sale în Academie. Anii 1958 şi 1962 corespund unei perioade dificile, premergătoare şi imediat următoare, arestărilor şi condamnărilor unora dintre colaboratorii şi apropiaţii profesorului: Radu Ionescu, Teodora Voinescu, Mihai Rădulescu, Alexandru Paleologu, Theodor Enescu, Remus Niculescu. Ca urmare a condamnărilor din 1960, se

Bucureşti, cu tot cu tablouri, statui şi covoare, casa din Câmpulung Muscel, colecţia de 10 000 de desene şi stampe şi colecţia de volume preţioase în ediţii princeps pentru Cabinetul de Stampe al Bibliotecii Academiei, alte 3.000 de volume pentru biblioteca Institutului de Istoria Artei[242]. Condiţiile donaţiei erau ca Radu Ionescu să rămână custode al casei-muzeu din Str. Dr. Clunet şi menţinerea în serviciu a îngrijitorilor caselor din Bucureşti şi Câmpulung[243]. În septembrie 1969, la o lună după dispariţia profesorului, „Saşa" semna o notă informativă despre succesiunea G. Oprescu[244]. El povestea că a doua zi după decesul profesorului, locuinţei i-a fost aplicat sigiliul asigurator, care „avea drept obiect asigurarea [...] masei succesorale reprezentată prin obiecte personale şi casnice", şi „nu a fondului muzeal catalogat, inventariat, şi preluat cu forme în regulă de conservatorul său"[245]. Problema semnalată de „Saşa" era că în ciuda prevederilor testamentare, potrivit cărora o parte din operele grafice din colecţia de 10 000 de piese urma să fie selectată de profesor pentru a fi păstrată şi expusă în casa memorială, oficiul juridic al Academiei a decis predarea întregii colecţii Cabinetului de Stampe. Mai mult, succesiunea nici nu fusese deschisă oficial şi totul s-a desfăşurat fără înştiinţarea executorilor testamentari[246]. Decizia Academiei, luată prin secretarul tehnic Pavelescu, a fost ca întreaga colecţie să fie predată, lucru pe care „Saşa", în calitate de custode al colecţiei, l-a făcut. „Argumentului meu că 1 500 de piese trebuie să rămână la Muzeu i s-a răspuns că Profesorul nefăcând selecţia juridic înseamnă că a renunţat la ea". Concluzia lui Ionescu este că prin lipsa acestor piese de artă grafică, muzeul nu mai reflectă personalitatea colecţionarului, „în schimb întreaga colecţie a fost literalmente îngrămădită la Cabinetul de Stampe al Academiei – unde spaţiul lipseşte [...] – şi unde nimenea, niciodată nu vine să consulte desene străine, în timp ce la muzeu [...] foarte mulţi vizitatori voiau să vadă desenele străine"[247].

Dosarul în care G. Oprescu figurează cel mai proeminent este cel al lui Constantin Ionescu-Mihăeşti, bun prieten al profesorului încă din adolescenţă. Cei doi au avut destine similare: cariere înfloritoare în anii 1930–1940, membri în comisii ale Ligii Naţiunilor[248], relaţii diplomatice în occident, integraţi apoi în sistem de regimul comunist ca directori de institute. Amândoi au fost urmăriţi de Securitate şi s-a căutat recrutarea colaboratorilor lor pentru a deveni informatori. Dosarul lui Ionescu-Mihăeşti este substanţial mai mare decât cel al lui Oprescu, mai ales pentru că timp de doi ani în locuinţa sa a funcţionat tehnica operativă, notele cu transcrierile discuţiilor din casă întinzându-se pe sute de file. Arhiva C.N.S.A.S. păstrează pe numele lui Constantin Ionescu-Mihăeşti un dosar informativ, ce cuprinde două volume, care împreună au aproximativ 770 file[249]. Acţiunea informativă Ionescu-Mihăeşti, a precedat-o cu mult pe cea a lui G. Oprescu, fiind deschisă în martie 1951[250] şi întinzându-se pe o perioadă de doi ani şi jumătate, până în octombrie 1953[251], când s-a emis hotărârea de clasare a acţiunii, cu menţinerea lui Constantin Ionescu-Mihăeşti în evidenţa operativă[252]. Dosarul a fost clasat, deşi profesorul a fost scos din evidenţa operativă doar după decesul său din anul 1962[253]. Motivele care au stat la baza urmăririi lui Constantin Ionescu-Mihăeşti erau asemănătoare cu cele care au dus la urmărirea prietenului său, Oprescu. Era vorba, în primul rând, de relaţiile cu oameni de ştiinţă şi diplomaţi străini[254]. În motivaţia deschiderii acţiunii informative sunt invocate studiile sale în Statele Unite ale Americii, legăturile cu Institutul Pasteur din Paris şi cu reprezentanţi ai legaţiilor SUA, Angliei şi Franţei din România. Urmau originea socială nesănătoasă – fiu de moşier – şi situaţia rudelor – sora care trăia în Bagdad iar fiul ei era arestat[255]. De asemenea, în rândul apropiaţilor care îl vizitau zilnic

---

poate ca testamentul din 1962 să fi fost o tentativă, fără sorţi de izbândă, a lui Oprescu de a face ca cei aflaţi în închisoare să fie eliberaţi. Ştim, din nota informativă a Getei Weismann (Id., Fond Informativ, dosar 3608, vol. 1, f. 154), că donarea casei din Str. Dr. Clunet era cunoscută încă din 1949, însă probabil că a fost formalizată legal abia în 1962.

242 *Ibid*., p. 156–157.

243 *Ibid*., p. 158.

244 A.C.N.S.A.S., Fond Reţea, dosar 302877, vol. 2, f. 5–9.

245 *Ibid*., f. 5.

246 *Ibid*., f. 5–6.

247 *Ibid*., f. 7–8.

248 *Ibid*., f. 1. Ionescu-Mihăeşti a fost membru în Comisia Internaţională de Bibliologie şi Bibliografie.

249 A.C.N.S.A.S, Fond Informativ, dosar 380454.

250 *Ibid*., vol. 1, f. 52.

251 *Ibid*., f. 735.

252 *Ibid*., f. 740.

253 *Ibid*., vol. 2, f. 1.

254 *Ibid*., vol. 1, f. 735.

255 *Ibid*., f. 735.

erau semnalate câteva „elemente reacționare”, printre care și G. Oprescu[256]. Materialele informative obținute în cadrul acțiunii au fost obținute în cea mai mare parte de la informatorul „Buzescu”, din supravegherea prin ascultări la domiciliu prin sursa „K.2” şi din filaje. Domiciliul lui Constantin Ionescu-Mihăeşti a fost ascultat pe tot parcursul acțiunii informative, în anii 1951–1953 iar, timp de două săptămâni, în aprilie 1953, profesorul Ionescu-Mihăeşti a fost filat. Au existat şi câteva tentative eşuate de recrutare a unor colaboratori ai săi de la Institutul Cantacuzino şi Institutul de Imunologie. Propunerea de închidere a acțiunii informative apare într-o notă de sinteză din 20 octombrie 1953 în care se concluziona că Ionescu-Mihăeşti „nu [...] desfăşoară o activitate criminală de sabotaj, spionaj sau diversiune”. Astfel, propunerea de încetare a acțiunii informative şi clasare este aprobată, iar Ionescu-Mihăeşti este păstrat în evidență pe obiectiv, fiind probabil vorba de Institutul de Imunologie[257].

În dosarul informativ Constantin Ionescu-Mihăeşti, G. Oprescu apare ca personaj secundar. Discuțiile dintre Oprescu şi Ionescu-Mihăeşti, soția şi prietenii săi sunt redate în note furnizate de „Buzescu” şi „K.2”. De asemenea, Oprescu este surprins de filajul din aprilie 1953[258]. Profesorul lua aproape zilnic prânzul sau cina la familia Ionescu-Mihăeşti, prilej pentru conversații şi polemici. În toate discuțiile ascultate de Securitate, Oprescu este dezinvolt şi nu pare să se abțină de la nici un comentariu, fapt care atrage atenția ofițerilor. El vorbeşte despre cenzura corespondenței[259], despre arestări[260], despre avioanele cu reacție[261], motive pentru care, în 17 septembrie 1951, se cere identificarea lui Oprescu[262]. D.G.S.S. trimite fişa lui Oprescu abia în aprilie 1952[263]. Între timp, profesorul apare constant în notele care rezumau conținutul discuțiilor purtate în casa Ionescu-Mihăeşti, mai ales a celor despre problemele politice, interne şi internaționale. Era un obicei ca în cadrul acestor discuții Oprescu să îi pună la curent pe ceilalți cu privire la cele mai recente ştiri difuzate la Radio Londra[264]. Aceste informații nu ajung niciodată în dosarul lui G. Oprescu. La fel cum nu ajung nici cele legate de pachetul pe care Oprescu l-a primit din străinătate[265].

Fisa biografică a lui Oprescu din aprilie 1952 conține un amestec de informații verificate şi neverificate, unele din ele fiind în mod clar eronate, începând chiar cu prima pagină, unde sub numele profesorului apare ocupația de „pictor”[266]. Potrivit acestei fişe, „Sub domnia lui Carol al II-lea a fost oarecum suspectat şi ținut deoparte. Acesta chiar a refuzat să semneze decretul prin care OPRESCU GHEORGHE era numit profesor la Universitatea din Bucureşti”[267]. Sunt enumerate apoi funcțiile deținute de profesor după august 1944: decan al Facultății de Litere până în 1946, apoi director general al Muzeului Național, până în 1948, „când a fost trecut ca director al Pinacotecii Universale dela Muzeul din Palatul Republici. Ca preşedinte al unei Comisii, a inventariat toate operele de artă de la Sinaia care formează colecția Muzeului Republicii”. „În anul 1947 a fost pensionat dela Facultate pentru limită de vârstă dar a continuat să funcționeze mai departe ca profesor. În 1948 a fost numit profesor la Catedra de Istoria Artei dela Institutul de Arhivistică, Bibliologie şi Muzeografie iar în Noembrie 1949 a fost numit profesor de istoria artei la Institutul de Artă depe lângă Comitetul pentru Artă. În urma reformării

[256] *Ibid*., f. 736.

[257] *Ibid*., f. 747. „1. Din materialele informative obținute dela agentură şi dela tehnico-operativă, rezultă că Prof. IONESCU MIHĂEŞTI cu sprijinul moral şi material al familiei sale DUCA ANDY (fratele, *n.n., I.A.*), LINICA IONESCU (soția, *n.n., I.A.*), GERMAINE DUCA (cumnata, *n.n., I.A.*) sau al prietenilor săi intimi (WISNER BORELY, ZAMFIRESCU MIHAI, ARISTIȚA DÂMBOVICEANU, etc.) este capabil să distrugă tulpinile de microbi cu care lucrează la Institutul de Imunologie sau să sustragă din aceste tulpini în scopul unei diversiuni. (În casa obiectivului s'au purtat asemenea discuții). 2. În perioada cât s'a dus acțiunea informativă, nu s'a stabilit că Prof. Dr. IONESCU MIHĂEŞTI desfăşoară o activitate criminală de sabotaj, spionaj sau diversiune”.

[258] *Ibid*., f. 204.

[259] *Ibid*., f. 61.

[260] *Ibid*., f. 64.

[261] *Ibid*., f. 69. În 1951, intră în dotarea Forțelor Aeriene Române primele avioane cu reacție, de producție sovietică (IAK-17 şi IAK-23)

[262] *Ibid*.

[263] *Ibid*., f. 690.

[264] *Ibid*., f. 323, f. 390, f. 650. Se pare că Oprescu făcea acest lucru cu toată lumea. O informare a lui „Zola” din 13 iunie 1960 arată că profesorul relata în mod frecvent ştirile ascultate la Radio Londra (Id., dosar 3608, vol. 1, f. 84).

[265] Id., dosar 380454, vol. 1, f. 90. „În ziua de 23 octombrie a.c., la prânz au fost la IONESCU MIHĂEŞTI profesorii: M. CIUCĂ, OPRESCU şi EFTIMESCU. Prof. OPRESCU a venit a adus un pachet în care erau 2 kgr. cafea şi nişte stofă verde pentru D-na Ionescu. OPRESCU are un prieten în America care-i trimite câte un pachet şi în acelaş (sic) pachet îi trimite şi pentru Prof. IONESCU câte ceva. [...] Întrucât IONESCU MIHĂEŞTI are acțiune informativă propunem ca să fie semnalat Serv. D. Prof. OPRESCU pe adresa căruia primeşte şi prof. IONESCU MIHĂEŞTI pachete din America”.

[266] *Ibid*., f. 690.

[267] *Ibid*., f. 691.

Academiei a fost numit academician şi director al Institutului de Istoria Artei de pe lângă Academia R.P.R."[268]. Fişa conţine şi informaţiile din Arhiva Siguranţei, care ulterior au fost incluse şi în dosarul Oprescu. Este vorba despre legăturile acestuia cu ambasadele străine şi activitatea din asociaţiile de prietenie cu anumite state occidentale[269].

Fig. 19. G. Oprescu, portret de Aurel Bauh, c. 1950, B.A.R.

Dosarul lui Constantin Ionescu-Mihăeşti deschide câteva piste ce nu au fost niciodată urmărite de ofiţerii care s-au ocupat de acţiunile lui G. Oprescu. De altfel, ei nu au studiat relaţia profesorului cu Ionescu-Mihăeşti iar singurele dăţi când acesta apare în dosarul Oprescu au fost în 1961, în notele lui „Zola" şi în cea privind acţiunea „Cercetătorul", când Mihăeşti era inclus într-o enumerare de elemente duşmănoase din anturajul lui Oprescu. În nota lui „Zola" era relatat faptul că Muzeul de Artă, prin M.H. Maxy, a respins recomandarea lui Oprescu de achiziţionare a unei broderii ce provenea din colecţia lui Ionescu-Mihăeşti. Lângă numele profesorului Ionescu-Mihăeşti apărea comentariul olograf al ofiţerului: „Interesant, o să verificam ce fel de prietenie, ce stă la baza ei şi să fie luat ca legătură în acţiune"[270]. Nu există indicii că verificarea ar fi fost vreodată făcută, lucru benefic pentru Oprescu, deoarece dosarul Mihăeşti avea potenţialul de a furniza o serie de informaţii compromiţătoare legate de averea sa, de rivalităţile sale profesionale şi de opţiunile ideologice, precum erau cele furnizate de „K.2." în rezumatul discuţiei înregistrate în ziua de 13 octombrie 1952, la domiciliului lui Ionescu-Mihăeşti: „În legătură cu Oprescu, Ionescu spune că acela are depozit de aur şi că a cumpărat şi baia de aur pe care ar fi blocat-o acum, bineînţeles[271]. Ionescu afirmă că Oprescu a fost la Liga Naţiunilor 8 ani şi acolo avea franci elveţieni.

[268] *Ibid*., f. 691–692.
[269] *Ibid*., f. 693–695.
[270] Id., dosar 3608, vol. 1, f .61.
[271] Id., Fond Reţea, dosar 302877, f. 4 şi f. 110. Informaţia apare şi într-o notă a lui „Saşa Iancu"/Radu Ionescu din 15.09.1969, dată la o lună după moartea profesorului: „Ştiu că Prof. Oprescu (deţin aceasta din familie) a trimis în Anglia, printr-un

Datorită acelei situații Oprescu şi-a cumpărat o casă foarte frumoasă la Câmpulund (sic). La spusele lui Ionescu, că ar fi vrut să-şi facă o casă atunci, dar i se ceruse mult şi n'a putut, Dna. Ionescu arată că e mai bine că n'a putut. Reîntorcându-se la Oprescu, Ionescu spune că aceasta (sic) şi-ar fi cumpărat casa ieftin, cu 250.000 lei când banii nu aveau valoare. Apoi afirmația lui Ionescu că oraşul Câmpulung este un oraş care nu s'a schimbat deloc. La afirmația că oraşul Câmpulung a rămas acelaşi, cu aceleaşi obiceiuri şi moravuri, soția sa spune că nu are nici un magazin evreesc şi nici măcar un singur evreu nu este în acest oraş, însă la Mizil sunt foarte mulți evrei. În continuare, ei discută despre felul cum a făcut Oprescu rost de casa de la Câmpulung"[272]. Rezoluția olografă este de „Exploatare", însă nu există vreo dovadă că ar fi fost îndeplinită de lucrătorii de caz.

În primii ani de după instaurarea regimului comunist, G. Oprescu părea să accepte cu greu noile realități. Din punct de vedere profesional era nemulțumit din cauza precarității poziției sale de la Muzeul de Artă şi de noile directive în materie de artă şi critică. În data de 16 ianuarie 1953, soții Ionescu-Mihăeşti vorbesc despre situația lui Oprescu de la Muzeu şi relația tensionată pe care profesorul o are cu directorul, M. H. Maxy: „Ionescu arată că Maxim (sic) îl lucrează pe Oprescu că să-l dea la o parte şi Oprescu cum e impulsiv s'a apucat să-i spună acestuia că în URSS se propagă antisemitismul"[273]. Ascultările din casa Ionescu-Mihăeşti demonstrează ostilitatea lui Oprescu vizavi de imperativele ideologice. În aprilie 1953, tehnica operativă surprinde o discuție dintre G. Oprescu, Ionescu-Mihăeşti şi Mihai Zamfirescu, colaborator apropiat al lui Mihăeşti la Institutul de Imunologie: „Oprescu spune că criticii de azi analizează anumite poezii ale lui Eminescu pe care nu le găsesc compatibile cu limba şi materialismul. Oprescu consideră că criticii de azi denaturează limba şi fac caz pentru nişte lucruri neadevărate (se referă la poeziile lui Eminescu). Discută despre Perpesicius, criticul literar care a fost criticat de curând în «Scânteia» în privința poziției sale față de ultimele poezii ale lui Eminescu"[274]. Profesorul se arată nemulțumit nu numai de condiționarea ideologică a intelectualilor, ci şi de starea economică şi nivel scăzut de trai din România. În 24 iunie 1953 Ionescu-Mihăeşti şi Oprescu discută despre ştirile auzite la Radio Londra, despre Festivalul Tineretului şi despre lipsa de alimente provocată de pregătirea sa: „Oprescu spune că unii tineri din țările capitaliste care urmau să vina la Festivalul dela Bucureşti, au auzit de foametea care este în țara noastră şi nu mai vor să vină. [...] Ionescu este de părere că nu s'ar putea întâmpla acest lucru, deoarece dintre delegații şi participanții la Festival fac parte elemente democratice". Oprescu vorbeşte apoi despre comisia ONU „care a afirmat în mod oficial că România, Cehoslovacia şi Rusia se folosesc munca forțată a oamenilor. Apoi, tot Oprescu vorbind despre epidemia de paralizie ce este în Bucureşti, spune că bolile infecțioase sunt în legătură şi cu lipsa de mâncare, cum este cazul la noi"[275].

Dosarul acțiunii informative Constantin Ionescu-Mihăeşti dezvăluie o altă față a lui G. Oprescu, ce ni se arată sub protecția unui mediu familiar şi domestic, în care cei prezenți se simțeau în deplină siguranță. Aici nu îl regăsim pe profesorul Oprescu, ci pe un Oprescu liber în afirmații, conversând de la egal la egal, fără să dea indicații sau directive şi fără să intre în dispute. În casa lui Ionescu-Mihăeşti surprindem frânturi ale adevăratului şi autenticului Oprescu. Dacă materialele strânse în propriul său dosar creionează imaginea „Cercetătorului" în ochii Securității, cele din dosarul Ionescu-Mihăeşti ne lasă să îl vedem pe G. Oprescu dincolo de lupa acțiunii informative, eliberat de tiparul planurilor de măsuri şi de portretele deloc flatante ale informatorilor de mai târziu.

Urmărirea lui G. Oprescu de către Securitate vorbeşte despre modul în care aceasta, ca principal organ de represiune şi control al statului român totalitar, îl vedea pe cercetător: un potențial inamic al regimului, având puterea şi prestigiul de a coagula în jurul său un grup de opozanți, dar suficient de vârstnic şi integrat în sistem pentru a fi controlat şi chiar influențat. Intrarea în arhivele C.N.S.A.S. aduce cu sine temerea, sau

---

diplomat, de mult un depozit de aur. Să fie oare fostul socru al lui Remus Niculescu, bun prieten cu Profesorul? [...] Niculescu este [...] singurul în stare să prezinte datele referitoare la depozitul de bani și poate și cel de aur din străinătate". În 27 noiembrie 1974 „Sașa" revine cu o altă informare despre depozitul de bani al lui Oprescu. Agentul amintește că după moartea profesorului a semnalat Academiei existența la Banca Lloyd (probabil Banca Lloyd, *n.n., I.A.*), filiala din Geneva, a unui cont Oprescu, însă informația a fost ignorată. Apoi, la șapte ani după dispariția profesorului, s-a primit la muzeul din str. Dr. Clunet o scrisoare pe numele lui G. Oprescu, din care reiese că acesta continua să figureze în calitate de deponent la Banca Lloyd. „Sașa" încheie astfel nota: „Nu știu în ce termen se poate reclama o succesiune dar conform celor stipulate în testamentul lui George Oprescu acești bani revin de fapt Academiei RSR în beneficiul Muzeului pe care George Oprescu l-a fundat".

[272] Id., Fond Informativ, dosar 380454, vol. 1, f. 204.

[273] *Ibid*., f. 283.

[274] *Ibid*., f. 391.

[275] *Ibid*., f. 650.

aşteptarea, descoperirii unor dovezi ale colaborării: dosare de rețea, angajamente, sesizări, plângeri, referate, declarații, note informative. Până în momentul de față, în cazul lui G. Oprescu, nici una din aceste forme de colaborare nu a fost confirmată.

Relația lui Oprescu cu regimul nu a fost niciodată personală: nu există nici un dosar de rețea pe numele său sau vreun angajament de colaborare cu Securitatea. De asemenea, în dosarele de urmărire ale persoanelor din cercul său de cunoştințe, nu apare nici un agent cu identitate necunoscută care să corespundă profilului profesorului. În plus, profesorul nu avea un profil potrivit pentru a fi luat în analiză spre recrutare ca agent: în vârstă de 67 de ani la instaurarea regimului comunist, cu un renume internațional solid, nealiniat ideologic şi cu ieşiri din țară strict controlate doar în state comuniste, despre plecări în state capitaliste neputând fi vorba. Colaborarea lui G. Oprescu cu regimul comunist rămâne una strict instituțională, prin prisma funcțiilor deținute de acesta ca director de institut, şef de secție, şef al comisiei de achiziții din Muzeul de Artă, coordonator al organizării rețelei muzeale şi academician. Se poate vorbi, în acelaşi timp, şi de o colaborare ideologică: există texte, semnate de profesor în anii 1950–1960, cu puternice inflexiuni sovietice şi realist-socialiste. Ştim însă, din referatele redactorilor din edituri şi din anumite note informative, că G. Oprescu s-a opus în mod constant acestor tipuri de interpretări, acceptându-le cu greu şi fiind ajutat în formularea lor de persoane de încredere, precum Mircea Popescu. De altfel, Oprescu tolera cu greu textele politizate grosier, chiar şi atunci când era vorba despre colaboratorii săi din Institut. Într-un text din 1956[276], rupând cu discursul oficial, Oprescu acuză modul în care unii istorici de artă îi atribuie lui Aman convingeri şi atitudini politice pe care nu le-a avut niciodată. Era o trimitere, deloc voalată, la pasajele în care Radu Bogdan făcea din Theodor Aman un anti-burghez militant, care îi satiriza pe burghezo-moşieri în tablourile sale[277].

Colaborarea instituțională a lui Oprescu cu regimul comunist nu a fost, aşadar, una fără rezerve. Este bine documentată politica lui G. Oprescu de a angaja în Institut cercetători cu dosare proaste. Mai mult, el i-a reîncadrat pe cei care fuseseră condamnați în procese politice. Riscurile pe care şi le lua Oprescu prin sprijinirea acestora nu era mic. După cum rememorează Cornelia Pillat, arestările din Institut au fost o lovitură grea şi un avertisment dat lui Oprescu, şi intelectualilor în general[278]. Profesorul se expunea, nu numai din cauza disponibilității sale de a primi în subordine persoane discreditate de regim, ci şi din pricina orientării sale sexuale, condamnările lui Mihai Rădulescu şi Radu Ionescu în procese de moravuri fiind probabil resimțite personal de Oprescu. Spectrul închisorii plutea deasupra oricărui intelectual nealiniat ideologic iar orice punct vulnerabil putea fi exploatat. Se poate pune, prin urmare întrebarea dacă Oprescu beneficia de protecția unor „cercuri înalte", care au făcut ca acesta să nu se fi aflat niciodată într-un pericol real. Până în momentul de față, cercetarea nu a scos la iveală informații în acest sens. Rămâne însă de necontestat faptul că menținerea în serviciu a intelectualilor persecutați de regim a fost o acțiune deliberată a profesorului, fiind, în fapt, principalul său proiect organizatoric din anii 1950–1960. Faptul este confirmat chiar de documentele Securității care îl urmărea pentru „sprijinirea elementelor duşmănoase"[279].

[276] G. Oprescu, *Locul lui Theodor Aman în cultura romînească* în *SCIA*, anul III, nr. 3–4, 1956, p. 107–108.

[277] Radu Bogdan, *Atitudinea protestatară a lui Theodor Aman față de monarhie şi regimul ei politic* în *SCIA*, anul I, nr. 1–2, 1954, p. 223–226.

[278] Cornelia Pillat, *Ofrande*..., p. 279.

[279] Adresez mulțumiri pentru materialul fotografic pus la dispoziție şi pentru lămuririle prețioase următoarelor persoane: Andrei Niculescu, Florica Cruceru, Mădălina Mirea, Mihaela Varga, Ioana Vlasiu, Emanuel Bădescu şi Adrian-Silvan Ionescu.